

**СПОГАДИ ЄПІСКОПА УГКЦ ПАВЛА ВАСИЛИКА
(8.08.1926 - 12.12.2004)**

1

Чим ближче чоловікові до своєї земної межі, тим частіше згадує він той час і те місце, де появився на світ Божий. З великою радістю відвідує він стежки свого дитинства.

І я там був, де зробив перші кроки. Але не радість відчув від своїх відвідин, а великий смуток. Бо позаростали мої дитячі стежини, і не лишень травною, бур'янами, а й деревами, кущами. На місці мого села шумить ліс. Хоч як густо дерев там, де стояли церква і цвинтар, але ще стоять де-не-де на колишньому цвинтарі похилені хрести. А один хрест, із залізним Розп'яттям, показав мені, де була моя школа. Той хрест я впізнав. Пам'ятаю його, відколи себе. Він стояв перед школою, і зараз стоїть на тій місці, лиш уже не вкопаний, а приставлений, бо перегнив, до дерева. Що це той хрест, і що там була школа, потвердив чоловік з нашого села, який сховався від поляків, коли нас вивозили, і лишився тут жити. Він розповів нам, що відразу по наших від'їзді поляки село підпалили. Церкву спалити не посміли. Її за кілька років розібрали, і дерево використали на господарські потреби.

Село зруйнували і засадили лісом, щоб знищити про нього пам'ять. А пам'ять береже серце, хоч обливається кров'ю. Його біль, а не рук, лиця відчував я, коли продирався через кропиву й терня до отчого порога. Не потону в ще в зеленому вирі фундамент нашої хати. Впізнав я серед дерев і наші яблуні, і грушку, яку дуже любив. Вона вже стояла всохла, бо її заглушив осот.

Останній раз я був у своєму селі п'ять років тому. Тоді посходилися на пустирище з навколишніх сіл наші односельчани, яким вдалося залишитися на рідній землі. Я відправив на дорогій нам руїні Службу Божу. Ми вкопали біля церкви міцний дубовий хрест. Не таким, як побачив на останній зустрічі, бережу я у своїй пам'яті рідне село. Воно було мальовниче. Поля на горбах, а воно причаїлося у долині, як у Божій долоні. Навколо ліси, і що колись водилося в тих лісах, видно по їх назві. Один з наших лісів називався Турниця. Турів, щоправда, за нашого життя вже в ньому не було, але коли ми йшли у ліс по малину, то могли настрашити зайця чи лиса. З-за дальніх дерев дивилися на нас красені-олени з великими пишними рогами і ревіли так гучно, що аж страшно було слухати. В гущавині можна було надібати дику свиню чи й ведмедя.

Були ліси навколо нашого села. Ліси й бори славні. Тому й село – Бориславка. За двадцять чотири кілометри від Перемишля, на етнографічній границі – між бойками і лемками. Я так добре й не знаю, хто я є: бойко чи лемко. Як хтось питається, кажу так: як треба бути лемком – я лемко, як треба бути бойком – я бойко. Але завжди хочу бути українцем.

Здається мені, що українцем мене зробили не лише домашнє виховання, деякі вчителі у школі, які розповідали нам, хто ми є, ризикуючи втратити посаду, отриману з рук польської шовіністичної адміністрації, не лише вуличні співи молоді теплими літніми вечорами, але й потічок, що протікав недалеко від нашої хати. У гарну погоду треба було добре прислухатися, аби вчути срібний передзвін його кришталево чистих хвильок по веселковому кам'яному ложі. Цю диво-музику слухали не тільки ми, дітлахи, але й риби, що плавали в потоці, ліниво помахуючи хвостами. А запливали до нас із гір навіть пструги (форель), бо Бориславка – село підгірське. На іншому інструменті вигравав наш потік, коли були дощі і зливи. Тоді він набухав, чорнів від люті і ревів як Дніпро. Але й тоді ми його не боялися. Береги були високі і наш буркотун не міг зробити для села біди.

Біду Бориславці зробили поляки. Річ природна, що чоловік відходить, відпровадивши перед тим у вічну дорогу своїх родичів. Відходячи, залишає за собою свої дитячі сліди. Сліди мого дитинства знищено. Це мене дуже болить, тому я й розпочав свої спогади не так як усі, не розповіддю про своїх родичів. Коли ж вилив свій біль і тим вгамував його трохи, буду далі розповідати у звичнім порядку.

Отже, я народився 8-го серпня 1926-го року у селі Бориславка, яке належало до Перемишльського повіту Львівського воєводства. Я – син і внук січових стрільців, бо в УСС були і мій тато, і мій дід. Дідо навіть був на фронті поранений, а тато, хвала Богові, прийшов цілий.

Мій тато називався Яким, син Михайла. Робітний, поважний господар, він був від природи не дуже говіркий. Про себе розповідати не любив, тому я дуже мало знаю про його стрільцтво. Знаю лише, що він воював на Волині. Часом згадував місто Сарни.

Тато був не лише добрим рільником, але й знався на столярстві. Мав від Бога душу мистця – добре грав на скрипці і на гармонії. Навчився самотужки. Життя у нього склалося так, що не зміг розвинути свої здібності відповідним вишколом, але вони дуже пригодилися йому у спілкуванні з людьми, а найбільше – при вихованні дітей.

Мама моя – Ксеня, з дому Кульгавець. Родоводів ні по татовій лінії, ні по маминій не було ведено, але зберігся переказ, що моя мама походила з козацького роду. Кажуть, що в 1775 році хтось аж із розігнаної Катериною Запорізької Січі прикульгав у наші краї та й пустив коріння. Може, то лиш легенда, але моя мама мала захоплення не таке, як у наших жінок і дівчат: дуже любила їздити на конях верхи. Ще мама відрізнялася від інших тим, що була чи не найкращою у селі городницею. На нашій городі дозрівали великі червоні помідори, які ще були дуже мало поширені. І вони, і нові сорти городини розводились по селу від нашої хати. Дотепер мені здається, що квасолю, бараболлю, буряки, моркву, капусту ніхто не вирощує такими гарними, як колись моя мама. А ще квіти. Мама дуже за ними пильнувала. Квіти росли на городі, перед хатою. Хлів, хата і стодола під гонтами, критий соломомою оборіг, плетений тин і – квіти, квіти, квіти.. Господи, як могла підвестися рука на таку красу! Зробити із земної казки пустир!

Город був під маминою опікою, сад і поле – під татомою. Тато щепив грушки, яблуні. Навіть у полі на межі росли у нас сливки. На тих угорках-сливках ми, діти, вчилися рахувати. Їх було понад сто дерев. Поля ми мали з десять гектарів. Сіяли збіжжя яре й озиме. Ставало і для себе, і на продаж. В хліві завжди були дві корови, двоє телят. Ми тримали кури, гуси, свині. Було чим годувати дітей. А нас було у тата і мами аж одинадцять. Дотепер ще живуть дев'ять.

Хотів я писати про кожного окремо. Але життєві бурі, які шматували наше двадцяте століття, додали кожному із нас, людей старшого покоління, стільки фактів (переважно невеселих) у наші біографії, що кожному, щоб усе описати, стало би на книжку. До написання таких книжок усіх заохочую. То будуть найкращі підручники з нашої історії для прийдешніх поколінь.

Про свою родину скажу лиш одне. Ніхто з дітей Ксенії і Якіма Василиків не пішов по хибному шляху. Ні один не кривив душею, щоб добитися у життю теплішого місця, ні один не вступив до тої людиноненависницької партії, хоч, маючи вищу освіту, перекреслював цим свою кар'єру. Чого мали досить усі Васирики на своїй життєвій дорозі – то терня. Слугою Господнім став я лише один. Тато мій, січовий стрілець, дбав про те, щоби ми виростили національно свідомі. Щодо релігійного виховання, то воно не відривалося від національного, бо наші національні традиції давно уже зрослися з духовними, християнськими.

Ми всі ходили до церкви. На святкові Богослуження – з найменшого віку. Коли ще не вміли ходити, то на руках у тата, мами чи когось із старших братів і сестер. Кожен із нас, як навчився читати, діставав у подарунок молитвенничок. Ми ходили з молитвенниками до церкви. У церкві молилися, співали, уважно слухали проповіді.

Вдома, крім постійно передплачуваного “Дзвіночка”, книжечок Андрія Чайківського, ми мали й релігійні книжечки. Ми весь час одержували “Місіонар”. Нам читали вдома і його “Життя Святих”. Тато і мама, хоч були дуже зайняті і нами, і господаркою, знаходили час послужити Церкві. Тато був у церковному Братстві, мама – в Алостольстві Молитви.

Кожного року у серпні, коли за римо-католицьким календарем було Успення Божої Матері, ми усі ходили пішки у Кальварію. То було від нас сім кілометрів. Українці мали там свій відпуст, свою Хресну Дорогу і прекрасну церкву. Ту церкву потім поляки зрівняли з землею...

Пішов я до школи у 1933-му році. Тоді на Великій Україні саме був голод. У селі, в читальні “Просвіти”, у церкві про той голод багато говорили. У “Місіонарі” були світлини висохлих на кістяки голодних дітей. Село відправило голодуючим харчі, але совіти їх за Збруч не пустили.

Вчителів своїх пам'ятаю лиш на прізвища: Возьні, подружжя. То були тверді українці. Поляки таких переслідували, але вони мужньо робили свою справу — виховували нас українськими патріотами. Ми тоді були набагато слухняніші, як теперішні діти, і тому багато користали з науки. На перервах і після школи ми бавилися у козаків, у січових стрільців. Всі були озброєні. Кріси, шаблі витісували з дерева, пукавки - з бузини. А з наших луків насправді можна було стріляти. Стріли – з металевими наконечниками.

Я також “воював”, але з більшою охотою я робив собі з якоїсь одежини реверенду, з рушника – епітрахиль і наслідував нашого панотця. Раз навіть ми зі співом і проповідями поховали голуба, якого загриз кіт. Але то були ще дитячі несвідомі забави.

Я відчув, що хочу бути священиком, коли навчався у третьому класі. Це сталося після одного випадку, який мене прикро вразив. На той час парохом села і нашим катехитом був молодий священник о. Павло Павліш, бо коли я був ще на початку другого класу, нашого отця Миколу Щепанського, який мене хрестив, Владика Кир Йосафат Коциловський перевів на інше місце.

Одної неділі отець Павло став у Царських Вратах і каже:

– Люди, скажіть своїм дітям, щоб вони пильнували худобу, як женуть на пашу і з паші. Бо вони не пильнують, і ваші корови топчуть мої посіви, роблять мені шкоду.

Я знав, як то було. Була людська корова в шкоді, але не через недогляд пастухів, а через спеку. Спека, горяч, корови побігли. Хто може їх догнати...? А що поле церковне не було відгороджене, то що тут пастухи винні. А якби й були винні, то чи можна у церкві таке говорити? Я собі подумав, що так ніколи у церкві не скажу. І я буду Бога просити, щоби поміг мені стати священником. А поля церковного мені не буде треба. Я його роздам бідним.

У рідному селі я закінчив чотири класи. Далі пішов на два роки у сусіднє містечко Риботичі. У нашій Бориславці були самі українці, а там було багато поляків. Вони мали свій костюл. З поляками у школі ми часто билися. Поляки-вчителі намагалися нас ополячити, але ми не давалися. Ми мали величезну підтримку від нашого катехита о. Гайдукевича.

Після шостого класу тато відвіз мене до Перемишльської гімназії. Класи у Риботичах були гімназійні, тому в Перемишлі по відповідних іспитах мене взяли відразу до третього класу. До Бориславки з Перемишля гостинцем 24 кілометри, навпростець, через гори – 14. До мене приїжджали рідко. Я дуже тужив за Бориславою. В місті були прекрасні церкви і була Богословська семінарія, де я сподівався з Божою допомогою здійснити свої мрії.

Я був гімназистом незвичним. Пустощі, забави, надмірні жарти були не для мене. Я багато читав. Не лише те, що в гімназії за програмою, а й духовну літературу. Тут мав більший доступ до книжок. Я часто ходив до церкви, до Сповіді, до Святого Причастя. Я жив аскетом. Строго постив. Умертвляв себе, бичував. У юнацькому фанатичному запалі я пускав собі кров. Дотепер маю на зап'ясті шрами у вигляді хреста. Я заставляв терпіти своє тіло, гартував душу. Перемишльська катедра стала ніби моєю другою домівкою. І коли ми, гімназисти, щонеділі і в свята йшли строем до нашої катедри на “дев'ятку”, на відправу Владики Кир Григорія Лакоти чи інших каноніків, мені здавалося, що ми йдемо до мене додому.

Але прийшли перші совіти, і ми вже не могли іти строем до церкви. Вони ще за першим разом не наважувалися закрити її, а мені ніхто не міг заборонити ходити до неї так часто, як я хотів. Перші совіти шкодили скрито. Могли у якомусь селі завести танці в такому місці, щоб гучна музика заважала правити в церкві. З парохій невідомо куди зникали наші священники. А пароха села Макова знайшли мертвого, з повикручуваними руками і поломаними ногами...

Ті перші совіти були лиш тим добрі, що скоро пішли.

2

Прийшли німці. Вони хоч не втручалися в церковні справи, але стало набагато важче жити. Почався голод, бо в наших місцевостях випав страшний град. Знищив усе. На полі – якби хтось плугом переорав. Хоч який я був привчений до нужди своїми постами, але від голоду терпів і я. Їду тоді присилали мені із Бориславки незвичну: паляниці з осотом, лободою, кропивою. То все перемішувалося з тістом. Паляниці лиш виглядали ситними...

Через голод я не зміг переїхати до Ярослава, куди переводили нашу гімназію. Мені було тужно розставатися з товаришами-гімназистами, але ще тяжче було би залишати Перемишльську катедру.

Я не робив нічого напоказ, але мою ревність було завважено. Багато уваги приділив мені о. Гриник, канонік єпископської капітули. Бачивши мене щоранку на Службі Божій, і як була можливість, то й в іншу пору дня, отець без моїх пояснень зрозумів, що я хочу стати священником. Але таки запитав, був такий випадок. На Апостольство молитви ходила одна проста жінка, дуже побожна, але юродива. Навіть зимою ходила боса. Може, і холоду не відчувала. Якось раз зустрілися ми троє у катедральному притворі – отець Володимир Савка (чи Савко?), провідник Апостольства молитви, та жінка і я. Отець питається її:

– Прошу пані, скажіть мені, що з цього хлопця буде?

– Прошу отця, чому ви мене таке питаєтеся? Що я можу сказати? – знітилася жінка. Отець питався жартوما, а вона то взяла серйозно. Каже мені:

– Прошу перехреститися!

Тепер зникнув я. Але перехрестився.

– З цього хлопця буде священник! – промовила урочисто.

Отець-провідник сприйняв її слова поважно. Я ж дуже цим пророцтвом утішився. Розповів про нього о. Гринику. Після цього отець ще більше почав мною опікуватися. Я почав харчуватися з їх кухні.

Спочатку я мешкав у Перемишлі на вулиці Словацького в одній польки, потім – у гімназійного професора німецької мови, якому помагав у хаті і в саду. При кінці війни мене взяли на помешкання в капітулу, до отця-мітрата Василя Пенили. Він був професором у духовній семінарії. А я у ній вчився приватно, відколи був у Перемишлі.

Коли Німеччина розпалася, в Перемишль знову повертається гімназія, і я продовжую навчання. Вернулися совіти і далі взялися за своє. Весною 45-го арештували нашого єпископа. Поляки взялися виселяти українців. В Перемишлі було нам небезпечно навіть виходити на вулицю.

У вересні нас відпустили додому, щоби допомогти викопати бараболю. Біда була і в Бориславці. Люди поралися у полі, на городах, але постійно виглядали, чи не їдуть їх виселяти. Навколишні села вже вивозили.

Прийшла недоля і в Бориславку. Вдерлося у село військо. “Виязд! Виязд!”. Плач, крики, лайка. За дві години виїхала з села довга сумна валка. На фірах – дрібні діти, мука, сухарі, одяг, постіль. Збоку фір – люди. За фірами йшли прив’язані корови. Добре ще, що чутки про виселення вже були давно і люди могли багато попродавати. Але багато полишалося. Найважливішого: рідних стін, рідної церкви, рідних могил – ми взяти не могли...

Позабирали, правда, з церкви образи і церковні речі. Та наша дорога вигнанців була нашою хресною дорогою. Полегшував її нам наш Спаситель, який був із нами на чотирнадцяти образах Хресної Дороги. Люди порозбирали її і везли дбайливо заховану, як дорогий скарб. Не лишили ми в церкві ні літургічних, ні дяківських та інших церковних книг (метрикальна зараз зберігається в Тернопільському архіві), ні хоругв, ні фелонів. Але хоругви і фелони зберігалися по людських куфрах. Вогкість і час їх понижили. То все зіпріло, стало непридатним.

Ми везли на своїм возі монстранцію – церковну посудину, де зберігаються Найсвятіші Тайни (вона потім була розібрана на частини і зберігалася в різних місцях), чашу літургічну (вона вже тоді мала понад сто літ, на ній напис “Двуліт” – прізвище нашого односельчанина, який купив її для церкви) і Святе Євангеліє. Ці речі дотепер зберігаються в мене, хоч Євангеліє і було в руках кагебістів.

... Наша скорбна, ніби похоронна валка, від якої линули іржання коней, мукання корів, плач жінок і дітей, доїхала до Нижинкович – то за 14 кілометрів від нашої Бориславки. В Нижинковичах ми порозбирали вози і завантажили їх разом з кіньми і худобою в поїзд. Посідали й ми у такі ж вагони, як і худоба. Поїзд рушив.

Їхали ми у Тернопільську область майже два місяці. То навіть не триста кілометрів дороги! Поїзд надовго зупинявся в тупиках. Їли ми із своїх запасів. Варити нічого не могли. Ще добре, що на кожній станції можна було набрати “кип’ятку”. Нас не супроводжувала ні міліція, ні військо, але втікати ми не могли, бо не мали документів, а в наших паперах був зазначений пункт, куди нас везуть: село Джурин у Чортківському районі на Тернопільщині. Ми приїхали туди в листопаді. Там на станції дістали направлення у Бучацький район, в село Бариш.

У Бариші порозселяли нас по тих хатах, де раніше жили поляки. То були напівруїни. У нашій була завалена піч, поламані вікна, двері. Навіть не коло кожної хати був хлів.

На початку було дуже важко. Ми, лиш приїхали, ходили в поле дожинати кукурудзу, яка полишалася без господарів. Треба ж було годувати чимось коні й корову. Мука зразу ще була своя. Мали трохи грошей, бо ще в Бориславці дещо продали перед виселенням – купили бараболі. Козак не без долі, а Бог не без милості. Яюсь перезимували. Весною дали нам землю – не стільки, як удома, але достатньо. Дали насіння. Люди завеснували. Ще літо перемучилися, а весною мали вже своє.

Помагали нам стати на ноги місцеві люди – ті, що були національно свідомі. Люди темні відносилися до нас із презирством, ніби ми полишали свої вітцівщини по добрій волі. У Бариші була нас половина Бориславки. Друга половина була у Рудківському районі. Люди переписувалися, відвідували одні одних. Але було гірко, бо за багато поколінь звикли жити разом.

Наші приживалися на нових місцях. В Бариші я не міг здійснити своє покликання. По Йордані поїхав до Львова. Там жила моя тета. Мене приписали у неї, на вулиці Хмельницького, 19/20.

Треба було мати документ про освіту, і я відразу пішов до школи, у десятий клас. Директор був наш. Я сказав йому, що хочу бути священиком, і директор поставився до мене прихильно. Школа була на вулиці Калініна, тепер – Замарстинівська. Закінчивши її, я поступив у фельдшерську школу, що на вулиці Каменярській. Я любив медицину з дитячих літ. Думав я, що це моє захоплення буде корисним для людей, бо знав, як не стає нашим селам медичної опіки. Хотілося лікувати не лише душу, а й тіло.

1946 рік сумний для історії нашої Церкви. Ще з минулого року, після арешту усіх наших єпископів і багатьох священиків, гоніння на Неї було вже неприкритим. Воно мало найбільший розмах 8-9

березня 1946 року, коли у Львові було зігнано отой псевдособор. Тоді Львів ридав. По “соборі” ми перестали ходити до храму Святого Юра – в ньому відбувалося оте зборище.

Я знав, що у Преображенку (церква Преображення Господнього, що у центрі міста, біля театру Заньковецької) ходить о. Гавриїл Костельник. Я пішов туди спеціально, щоб із ним зустрітися. Коли він із чашею в руках ішов з бічного престолу в захристію, я перейшов йому дорогу:

– Що ви наробили? Як ви посміли так зрадити Церкву?!

Він, бідолаха, подивився на мене сумними очима, але не сказав нічого. Пішов у свою сторону, а я в свою.

Я запримітив, що два цивільних пильно до мене придивляються. Я зрозумів, що то енкаведисти. Але вони мене не зупинили. Не знаю, чи чули, що я говорив отцеві.

Москалі не сподівалися, що так скоро і легко зруйнують офіційно нашу Церкву. Та ж той “собор” не був несподіваний, його “ініціативна група” працювала цілий рік. Москалі спокійно виарештовували наших священиків і єпископів – хоч би якийсь опір, протест. А тоді москалі ще трохи боялися світу. Світ, може, за нас і заступився б, але ми мовчали, як риби... У Львові не стало жодної греко-католицької церкви. З двох бід я вибрав меншу. Піти до керованої більшовиками московської православної церкви я не міг. Пішов, як і багато наших греко-католиків, до польського костюлу, до катедри.

Я щодня ходив на Служби Божі, часто сповідався і причащався. Моїми духівниками були о. Нішомський, і потім – о. Криницький. Але я не говорив з ними по-польськи, хоч і вмію. Вони розуміли по-українськи, відповідали мені по-польськи. Дуже гірко було після того, як ми стільки натерпілися від поляків, іти до їх костюлу. Та й поляки – завжди поляки. Навіть ксьондзи. Не зглянулися на нашу біду, а взяли нас полонізувати. Починали від наших дітей. Ми скаржилися. Дійшло до Риму, але він нічого не змінив. Ми перестали до костюлу ходити, збиралися по приватних помешканнях. Наші священики, які втратили офіційну працю, але не підписалися на те москвослав'я, відправляли підпільно. Так наша Церква йшла в катакомби.

Про якісь легальні духовні студії тоді не було й мови. Могли мене, звичайно, відправити десь в Одесу чи Московщину вчитися на батюшку, але я був вірний вірі своїх батьків.

Трагічні події 1946 року лише скріпили моє прагнення стати священиком. Ще у Перемишлі я зібрав собі велику духовну бібліотеку, привіз зі собою і її, і скрипти з духовної семінарії (маю їх дотепер). Я вчився самотужки.

У ті роки ще сильна була Українська Повстанська Армія. У мене була цікава зустріч з кількома її провідниками. Я довідався, що у Якубовій Волі, недалеко від Дрогобича, парохом є отець Павло Павліш. Він мене хрестив, був до другого класу моїм катехитом, потім із села виїхав. Я вчився у Перемишлі з його дітьми, моїми ровесниками. Я поїхав отця провідати. Отець лишився в церкві, бо підписав православ'я. Казав мені, що за завданням повстанців, яким допомагав. Так, очевидно, і було, бо в 1965 році отець покинув православ'я. Він був православним лиш на папері. Перед Богом і своєю совістю він аж до смерті був греко-католицьким священиком. Помер, маючи 92 роки.

Тоді у Якубовій Волі отець познайомив мене з партизанськими командирами. Від них я довідався, що вони випускають партизанський часопис-бюлетень. Потім ми зустрілися у лісі за селом, і я передав у бюлетень свої патріотичні вірші. Їх уже не пам'ятаю. Знаю, що один називався “Вперед”.

Наша фельдшерська школа також мала зв'язок із підпіллям. Я мав багатьох товаришів-патріотів, вони дуже мені допомагали. Потреба в їх допомозі була велика.

Десь через місяць по моїм приїзді до Львова відвідав мене тато. Привіз довгий список лікарств і рецептів. На тих рецептах були печатки і підписи лікаря лікарні у Баришах. Але тато не скривав від мене, що ті лікарства – для партизанів. Ще у Бориславці тато був станичним в УПА (організовував збирання харчів, лічних трав, перев'язочних матеріалів). У Бариші також негайно взявся за справу. Січковий стрілець далі служив Україні. Тато привозив списки ліків і рецепти, а ми з довіреними хлопцями з моєї школи бігали по львівських аптеках і то все малими кількостями скуповували. Накупити всього в одній аптеці не могли, бо то було би підозріло. Раз на місяць тато приїжджав із односельчанином (ще з Бориславки). Верталися від мене з повними валізами.

Все накуповане я зберігав у себе на квартирі. Щоб не наражати тету на небезпеку, я перебрався від неї на вулицю Калініна, 28. Замешкав у польки, старшої пані. Я мав у неї кімнату. Почувався безпечно. До пори, до часу...

Ми жили на поверсі. Якось прийшла до нас з партеру старенька бабця і сказала, що її квартирантка хоче зі мною поговорити. Я погодився. І вона прийшла. Вона мала на вигляд 25 чи 26 років. Сказала,

що вона панна Надя, з священничого роду Лончинів, що сиділа у тюрмі на Лонцького 9 місяців; її взяли за співпрацю з бандерівцями, але не знайшли підтверджень і випустили. Надя казала, що може мене сконтактувати з повстанцями.

Я відмовився. Надя виглядала мені дуже підозрілою.

3

Перед тим приїхав за лікарством лише той наш крайнин, без тата. На цей раз, крім лікарств, я накупив у Бариш паперу і стрічок для друкарських машинок (машинки я відправив швидше). На зворотній дорозі посильного затримали енкаведисти. Як там було – не знаю, але його з усім відпустили. Він моєму татові не признався...

Після цього випадку внадилося та Надя. Я намагався зайти і вийти з помешкання непоміченим. Так само скритно поїхав я у 1947-му у Бариш на Різдвяні Свята. Я добирався важко. У поїзд тоді не завжди можна було впахтисся. Я часто їздив на даху чи стояв на одній нозі, тримаючись за вхідну ручку. Але до Бучача якось тоді доїхалося. До Бариша з Бучача – 30 кілометрів. Далі добратися не було чим. Я пішов пішки...

Ми сиділи за Свят-Вечірнім столом, як почули стук у двері. Відкриваємо – на порозі... Надя! Я був дуже здивований. Були здивовані й мої батьки. Вони знали, що я не буду женитися, що хочу стати священником. А тут Надя! Так як моя наречена! Я тільки запитав:

– Як ви сюди приїхали? Перший раз у село, не знаючи?

– Я спиталася людей.

Її запросили до вечері. Я все допитувався:

– Панно Надю, чому ви приїхали, чому ви приїхали?

Вона не відповідала. Викручувалась. Прийшли колядники. Забрали Надю з собою колядувати. В одній хаті вони застали районного провідника Грома з повстанцями. Надя сказала, що вона донька священника, і її мали за свою... Як Надя пішла колядувати, я родичам сказав, що мені і Надя, і її приїзд видаються підозрілими.

Коли я повернувся до Львова, почав обережно вивідувати про Надю. Підтвердилося, що вона дійсно донька священника, і що сиділа в тюрмі. Все вияснилося у перших тижнях Великого Посту. Прибігає до мене її товаришка і подає мені зіжмаканий листок паперу. На ньому – Надин донос в НКВД на мене і на інших. Той листок Надя викидала в піч, як до кімнати несподівано зайшла товаришка та й витягла той листок. Все стало ясним. Я добра не чекав.

1 квітня 1947 року я пішов дати телеграму, що приїду до Бариша на Великдень. Поштове відділення було на тій же вулиці Калініна, десь номер 30. Я ще не закінчив писати на бланку текст телеграми, як до мене підійшло четверо. Показали посвідчення:

– Ви арестовані! За нами!

Вивели мене на вулицю. Ведуть. Два ззаду, два спереду. В цивільному, в плащах. Руки в кишенях. В руках, очевидно, нагани. Завели мене аж на вулицю Горького, в НКВД. На другому поверсі передали мене слідчому. Зразу допит. З образою, лайкою, з бридкими москальськими матюками. “Фамілія! Ім’я! Отчество!...” Випитували за дідів, бабців. “Связь с бандой: кто, когда завербовал...”

Я не скривав, що купував лікарство, але говорив, що купував для лікарні, знаю про те по печатках на рецептах. То були вагомні докази. Не знав я, що їм уже все відомо... Потім я довідався, що десь за тиждень, на сам Великдень, заарештували мого тата і того чоловіка.

Страшно згадати ті допити. Били. Кулаками – в спину, в голову, у живіт. По шії – “дубинкою”. Ставили “к стенке”: лицем до стіни і руки вгору. Стояв так годинами. Руки опадали – били. Нічого в них людського не було. То так, мовби людина попала у руки диявола. Вони не мали найменшого милосердя, найменшого. На початку з тиждень я сидів в “одиначці”. Потім кинули мене в підземелля, у загальну камеру.

Людей дуже багато. Покотом на бетонній підлозі. Не кожен мав щось підстелити. Віконечко з сантиметрів на двадцять, і то з кошиком-“намордником”, лише зверху блищала смужка вільного неба. В баню не водили, білизни не давали. Годували впроголодь – солена й іржава тюлька, кусочок мокрого хліба, юшка з напівгнилих бульби і буряка... Ще й нас їли блощиці. Та дуже скоро вони вже не мали що на нас їсти. В камері не було спокою ні вдень, ні вночі. Брили на допити і ночами. Поверталися зі свіжими побоями, стогнали.

Один з моїх допитів був на Великдень. Завели мене до слідчого. Поставили лицем до стіни. Слідчий щось писав, а мої думки були на волі. Згадувалися Великодні Свята в рідній Бориславці.

Раптом чую: Христос Воскрес! Воістину Воскрес! – відповів я урочисто. Удар дрюком по шиї, трошки нижче голови (вони знали, де більше болять) повернув мене до дійсності. Я знепритомнів. Потім ледве дійшов до камери. Ті нелюди знущалися з найсвятішого.

Але і в цих нелюдських умовах ми намагалися бути людьми. Не забували про Бога. Ранком і ввечері – спільна молитва. Молилися й окремо. Впівголоса співали – бо що за українець без пісні. Нам, річ ясна, не давали ні книжок, ні газет. То ми розповідали один одному, хто що прочитав. Оповідали з Біблії, з Святого Письма, наші історичні повісті. Тут, у камері, були мої перші спроби катехизації, проповідування.

Десь за місяць до суду мене перевели на поверх, у меншу камеру. Між нами був наш славний партизан Сорока (недавно під Дрогобичем його перезахоронювали). То був кремезний чоловік десь тридцяти літ, добре збудований фізично, а ще ліпше – ідейно. Свідомий, розумний, інтелігентний чоловік. Відчувалося, що він є на високому бойовому становищі. Сорока готував у камері втечу. Ми стояли “на атасі”, а він металевим предметом видовбував ґрати. Збиралися ми втікати у дощову й грозову ніч. Вже небагато залишилося видовбувати, дві нижні поперечки вже були звільнені, як нас хтось видав. Нас – по карцерах. Там тримали лише в білизні, вдень не було на що навіть сісти, раз на три дні – склянка води і сто грамів хліба. В карцері мене тримали тиждень. Потім перевели в іншу камеру, але Сороки вже там не було.

Раз на слідстві зробили мені “очну ставку.” Заводять мене до слідчого, а там Стефа Кривулець, моя родичка. Їх вивезли з Бориславки, але в Львівську область, у Рудківський район, село Підгайці. Я там був перед арештом, відвідував родину. Я дуже здивувався, як побачив Стефу. Відразу до неї:

– Стефо, ти що тут робиш? Ти ніде не була, з ніким не зв’язана. Будь обережна, щоб тебе не заплутали. Ти ніде не була! Ти нічого не знаєш!

Слідчі не сподівалися, що я так буду поводитися. Як отямилися, почали бити. Тоді мене збили чи не найбільше. Вже в таборах я довідався, що мої застереження помогли Стефі вибратися на волю. Її ще потримали тиждень і відпустили.

Прийшов час “суду”. Він був у тій же тюрмі. Завели мене до судової зали. Тут я зустрівся з татом. Був тут і той чоловік, що приїздив з татом до Львова. Мені на слідстві не робили з ними очних ставок, нічого про них не згадували, але по протоколах я здогадувався, що й тато – за ґратами. Нас посадили за огорожу. Варта не дала перемовитися й словом.

Судив нас військовий трибунал. Судилище було дуже коротким. Нам трьом дали по 10 літ таборів і 5 позбавлення прав (на табірному жаргоні – “по рогам”). Стаття 54-1а-11 – Измена родіне”. Партизанська. За цією статтею комуна розправлялася з усіма воїнами Української Повстанської Армії.

По суді перевезли нас у тюрму на Лонцького. Везли відкритою машиною. Був червень. Літо в розпалі. Над головою ясніло небо. Важко було знов повертатися в тюремне пекло. Вже до суду я знав, що на волю не вийду, на строк сподівався хіба-що більший. Тому відчував по суді полегшення на душі. Я нікого не “засипав”, ніхто від мене не постраждав, хоч я на кожному допиті був битий чи катований іншим способом. А тих побоїв і знущань можна було не витримати. В цій тюрмі людям ламали між дверима пальці, дівчат підвішували за коси. Отець Яворський під тортурами “зівнався” що застрілив генерала, хоч при війську ніколи не був, зброї ніякої в руках не тримав і не міг зарізати навіть курки. Той, хто пережив ті фізичні, моральні, духовні тортури і вижив – той відчув на собі велике чудо Божої ласки.

Тюрма на Лонцького відрізнялася хіба-що тим, що ми були на поверсі і на дерев’яній підлозі. ґрати, параша, порядки – такі самі. Камера переповнена, душно. Мучила спрага, води достатньо не давали, а давали дуже солону тюльку.

... Наближалось свято Пресвятої Євхаристії. Мені було дуже сумно. У той день на волі я ходив до Сповіді, до Святого Причастя. А тут... Але Всевишній і Пречиста Богородиця не лишили мене без своєї опіки і в тюремних мурах.

То, що сталося у суботу, напередодні свята Пресвятої Євхаристії, вважаю за чудо Господнє. А було так.

У час сумних моїх роздумів почувися в коридорі кроки, заскреготав у дверях ключ, двері відчинилися і надзиратель штовхнув у камеру чоловіка. Лице інтелігентне. Змучене, але вираз нескорений. Двері замкнулися.

– Слава Ісусу Христу! – привітався прибулець.

Ми зрозуміли, що то священик. Він відразу підтвердив наш здогад:

– Я є отець Цегельський. Маю все для того, щоб відправити Службу Божу. Хто бажає до Сповіді – прошу.

Сповідалася вся камера. Нас було в ній з 50. Я сповідався в числі перших. Моєму щастю не було меж. Я прислуговував отцеві при відправі. Отець знав Службу Божу напам'ять. Щоб мати з собою якусь книжечку чи записничок – про таке не могло бути й мови. Дуже зворушливо виглядало наше Причастя. Вино отець мав у пляшечці з написом “Краплі від серця”. За чашу служило невеличке горнятко. Проскурка була справжня.

Рано, ще до “подйому”, двері камери з грукотом відчинилися. Далі, як за тюремним “установ”:

– Кто на “Ц”?

– Я, – відізався отець Цегельський.

– Вихаді с вещами!

Виявляється, що його помилково помістили в нашу камеру. То вони собі так думали, що вони помилилися. Але то була Божа Воля. То була для мене велика Божа Ласка. Я зустрічався з отцем Цегельським у Львові після мого другого ув'язнення. Бог дарував йому довгий вік.

Десь у вересні групу в'язнів, а з ними – й мене, посадили на “воронки” й привезли в табір, який був за 6 кілометрів від Миколаєва Львівської області, за 30-35 кілометрів від Львова. Табір цей був у колишньому римо-католицькому сирітському закладі. Там було вільніше. Можна було ходити по обгородженому подвір'ю, заходити з бараку в барак. Тут я зустрівся з татом. Ні він, ні ніхто з ув'язнених не нарікали на свою долю. Люди вміли себе тримати, бо знали, за що пішли на муки. Ми лише дуже переживали за маму, за моїх молодших братів і сестер. Вже коли тато був у неволі, у мене народився наймолодший брат. Мама рік ховалася з ним по людях...

Ми з татом були у різних бригадах. Після роботи я йшов до тата в барак. Там під Миколаєвом ми будували двоповерхові, на 4 квартири, житлові будинки. Тато спочатку на будові не був, а працював в городній бригаді. Як викопали бараболю, дали тата в бригаду теслярів. Я ж не мав ніякого будівельного фаху, і тому був чорноробом, вантажником. Возив на тачках, носив на носилках цемент, цеглу, розчин, каміння. То була важка праця.

Якось раз один хлопчина років сімнадцяти, бойко з-під Дрогобича, сказав мені по вечері прийти до нього. Сталося так, що я не зміг. На другий день він утік з табору. Потім коло труби, якою за зону витікала вода, знайшли його куфайку. Він, очевидно, втік тою трубою. Я шкодував, що не втік разом з ним. Ще й тата би намовив. Ліси у нас великі...

Вкінці року нас перевезли на Львівську пересилку. Там нас було, як оселедців у бочці. Добре ще, що тримали недовго. Завантажили нас у товарняк. Везли нас вагонами, побудованими для перевезення худоби. Але поробили з двох боків нари, грати на вікна... Мав би стояти десь на Галичині такий вагон, як пам'ятник. Як пам'ять про ті страшні часи, коли отими телятниками везли в сибіри і казахські пустелі тисячі, мільйони невинного українського люду. Бо хіба вина його в тому, що любив і захищав свою землю, що хотів по-українськи молитися до Бога?

4

І в поїзді терпіли від спраги. Давали солену тюльку. Воду затримували. Спеціально, щоб люди мучилися. Люди облизували цвяхи, якими були прибиті вагонні дошки, бо на них виступав іній. В дорозі конвой не давав спокою. Спочатку обстукували вагон дерев'яними молотками: визначали, чи хтось не надірвав дошку, готуючи втечу. Потім зганяли всіх в один бік вагона і заставляли перебігати в інший, рахуючи. Рахували тими ж молотками: били кожного, куди попало, ще й підганяли: “Скареї, скареї”. Сміялися, матюкалися. Отакі мали розваги...

Раз мене уночі збудили. Дивимось по черзі у віконечко – місто освітлене. Ми зрозуміли, що то Київ. Поїзд загуркотів по мосту. Що в вагоні зчинилося! “Дніпро! Київ! Дніпро!” – кричали ми й раділи, мов діти, забуваючи, що не їдемо в нашу столицю жаданими гістьми, а що везуть нас через неї далі, у далеку і холодну чужину. Зринула пісня: “Упала Москва, а місто Київ вже є столиця!” Коли за вікном не стало садків коло білосніжних хат, а замість чепурних хаток появилися “ізби” з почорнілого зрубу, ми зрозуміли, що то уже чужина...

В дорозі нас застало Різдво. Сумна то була коляда...

Змучені дорогою, частими зупинками, довгим стоянням у тупиках, прибули ми, нарешті, у Челябінськ. Повпихали нас у бараки – великі будівлі без перегородок усередині, по боках – двоярусні нари. В одному баракі жило 200-300 в'язнів. По боках баракі ніби димілися дві пічки, але не гріли. Люди спали одягнені, на голих дошках, без матраців. Стіни були червоні від крові. Нас поїдом їли

блошиці. Їх ловили і душили до стін. В таборі всіх одягнули. Але в старе, засмальцьоване, часто з кров'ю. Все сіре, валянки старі, перекривлені. Тут, за колючим дротом, був справжній Інтернаціонал: були від кожного народу того Свіцького Союзу, а українців було стільки, що виглядало, що їх в СРСР щонайменше дві третини. По війні були серед в'язнів німці, мадяри, італійці, японці, китайці. Ніхто з них окремих бригад не робив, усе було впереміжку: “дружба народів”.

Наш табір розбудовував Челябінськ. Я був чорноробом. Але працювати тут було набагато важче. Бо будували п'ятиповерхові будинки, а кранів для піднімання вантажів не було. За крани мали нас. Дотепер страшно згадати собі про ті стрімкі трапи – дошки, побиті впоперек патицями. Ми ходили по тих трапах на четвертий, на п'ятий поверх. Руки не витримували. Раз я на очах бригадира випустив носилки з рук. Бригадир підбіг і вдарив мене кулаком в лице. Він був також в'язень. Москаль. Сильно мене вдарив, я мало не впав, але встояв. Я подивився на нього, без злоби. З жалем. Він відвернувся, засоромлений. Потім шукав для мене легшої роботи.

То був важкий післявоєнний час. Вся Московщина була голодна. Що вже говорити про в'язнів? Дехто діставав з дому посилки. Мені не прислав ніхто. В Челябінську був мій перший табірний Великдень. У Великодню Неділю ми зібралися разом, по спільній молитві спожили відкладений з нужденних табірних пайок хліб. Сльози котилися нам з очей, як співали ми воскресні пісні. Думки наші були далеко звідси, у рідній стороні.

Я промучився на будові майже до кінця року. Перед Різдом – етап. Завезли в Башкирію. Спочатку я був на лісоповалі. Табір був у долині. На лісосяку у гори йшли, а якщо далеко, то їхали відкритими машинами. На місці відкидали від стовбура сніг, підрізували, скільки треба, ручними пилами, потім впиралися в дерево патицями. Як воно падало, піднімалася хмара снігу. Потім обрубували гілки і сучки, стовбур різали на колоди. Важко було ті колоди зносити вниз, штабелювати. Сніги були в лісі глибокі. Люди провалювалися в них. І я був у сніговій ямі. Щастя, що бачили інші, як я провалився. Сам я би з неї не вибрався. Не кожної неділі давали нам відпочивати. Як випадали сніги, то нас гнали розчищати колію і дороги. Здавалося б, що сніг легкий, пухкий, але ця робота також дуже втомлювала. Я собі думав, що важчої роботи, як на лісоповалі, нема. Але мене дали в каменоломню. Там були кам'яні гори, на їх місці мали потім будувати якісь військові об'єкти, і ми ті гори стісували. Інструмент простий: лом, кирка, зубило, молот.

Але в Башкирії було мені набагато легше, як у Челябінську. Для душі. Бо зі мною був в одній бригаді священник. То був викладач Луцької римо-католицької семінарії отець Йосиф Пуковінський. То був благородний, високоосвічений достойник. Отець зовсім був непристосований до табірних умов. Йому дуже дошкуляв мороз. Отець дуже мучився, але не хворів. Табірні умови не порівняти до семінарських, але в моїй особі отець мав здібного учня. Він тішився, що я хочу бути священником, і радо мені допомагав. Отець добре розмовляв по-українськи. Щоб не забути мову, я говорив до нього і по-польськи. Ми використовували кожен мить. Отець учив мене, і коли ми відпочивали кілька хвилин у кар'єрі, спершись на лом чи лопату, і вечорами в бараку. Найбільше – в неділю. Щонеділі отець правив на своїй тумбочці Службу Божу. Правив латинню. Сповідав, причащав, але під одним видом. За проскурку був табірний хліб, а вина не було.

Я дуже шкодував у Башкирії, що не мав змоги малювати. Дав мені Господь дешицю цього таланту. Хоч яка тяжка праця була, але я любувався прекрасними краєвидами. Так, ніби знав, що скоро їх не побачу.

Так і сталося. Весною 1949-го товарняк повіз нас у Казахстан, у Джезказган, у піщане море. Як був десь клаптик землі, то його вкривали розкішні червоні тюльпани. Ми любувалися ними, як їхали. Але за кілька тижнів усе вигоріло на сонці. Страшна річ – піщані бурі. Але мене сховали від них дуже далеко, а точніше – глибоко. У шахту. Добувати мідну руду. У шахті Покровській, номер 39. Спочатку бурили і зривали руду, потім прокладали рейки і по тих рейках ми, «проходчики», пхали у вибій вагонетки. Там нагортали скребком на совок руду, з совка викидали у вагонетку, і коли вона наповнювалася, пхали її назад. За зміну треба було наповнити 30 таких вагонеток.

У Джезказгані було мені у кого вчитися. Тут були із Закарпаття о. Долішкевич і о. Пушкеш. Ще був професор Богослов'я з Білорусії, римо-католик. Прізвища, на жаль, не пам'ятаю. Отець Долішкевич загинув пізніше у Джезказганському повстанні. Його розчавив танк... Його кинули за ґрати тому, що не підписав православ'я. Став він сміло на свою хресну дорогу, залишив удома родину. Тепер священником є його син.

Тому що в нашому ярусі рудоносна верства була товщиною з чотири метри, то стільки метрів, а то і більше, було до стелі у штреках-проходах. Стелі, як у вугільних шахтах, тут не кріпили, лиш у

загрозливих місцях стелю підпирали стовпами. Але того було мало, і дуже часто зі стелі падало каміння. Часом стільки, що перекривало прохід. Один такий обвал застав мене з хлопцями у шахті. Камінь, що відколовся від стелі, відірвав моєму товаришеві ногу. Другий камінь (ми потім важили – він мав 20 кілограмів) впав мені на голову, відбився від каски і вдарив у плече, але не дуже. Удар у голову мене приголомшив, та я скоро відійшов. Нас із пораненим підняли нагору. Хотіли підтримати, як я йшов і мене, але я відмовився. Начальник шахти, невисокий смуглявий казах, на диво людяний, показав на мене своєму співробітникові:

– А я знал, что с ним ничего не случится. Он верующий! Когда он опускается вниз, всё время крестится!

І так було. Заходячи в ліфт, я не кричусь, три рази хрестився. Ніхто не сміявся, сприймали то поважно, але не наслідували.

Коли був той обвал, у наш табір приїхала комісія з міністерства охорони здоров'я. Нас дивував їх високий культурний рівень, бездоганне володіння московською мовою. Вони викликали в'язнів. Питалися не тільки про здоров'я. Випитували про табірне життя, про відношення між в'язнями і начальством. Випитували до подробиць. Задавали й мені багато питань, коли викликали. Мене, обслідувавши, перевели в іншу категорію, для роботи на поверхні. Комісія попрацювала і від'їхала. Дуже скоро приїхала ще одна комісія з міністерства охорони здоров'я. Уже справжня. А попередня була організована... англійською розвідкою! Шпіонаж!

Начальство про таку халепу в'язням не говорило. А, оскільки в моїх паперах було записано, що я від шахти звільняюся, я під землю не опустився. Я на “розводи” рано не ходив, а ховався по зонах. Вони були відділені між собою не вогневими смугами, а високими мурами, в яких були хвіртки. Коло хвіртки чергували в'язні, і вони мене пропускали. Моя хованка закінчилася карцером. Мене посадили на тиждень. Режим, як і в тюремному карцері: раз на три дні – сто грамів хліба і склянка води. Після карцеру мене перевели з третього лагпункту, шахтного, у перший. Боялися, що, коли я знову почну бунтуватися і не йти в шахту, то мене будуть наслідувати інші в'язні. Все ж таки і в паперах було записано: робота на поверхні. А для них папери були важливіші, як людина.

Я далі пішов лупати скалу. Праця набагато важча, як у шахті, але безпечніша. Та й небо над головою. І знову – цьому переведенню, як і тому, що я не загинув і не був поранений у тому обвалі, я завдячую Всевишньому. Він готував для мене у цьому таборі величну подію. У першому лагпункті також були священики. Наші греко-католики, польські латинники. Тут заприятелював я з священиком із Молдавії – василіянином, греко-католиком. Хтось у нього з родичів був італійського походження, хтось – румунського.

У грудні того 1949-го року перевели до нас в'язня-єпископа, якого отець знав. Владика мав тата з Московщини, маму – італійку. Коли московська імперія розпалася, він разом з родичами емігрував. Вступив у єзуїтський чин. Вивчився, викладав філософію у Рустикум, у Римі. Не знаю, яким чином опинився він у Львові, хто його святив єпископом. Очевидно, потаємно – Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький, бо єпископ його часто згадував. Митрополит посилав його для місійної праці в Московщину. Єпископ був суджений, як ватиканський шпигун.

То був рухливий кремезний чоловік, постаттю подібний на Патріярха Йосифа Сліпого. З рудуватою бородою. Мав тоді років 50. Представився мені як Віктор Новіков. Сподівався, що вийдемо з табору, і що будуть кращі часи, і що ми зустрінемось у Римі. Дав мені свою адресу у Вічному Місті: віа Спірітус Санктус, 5 (вул. Святого Духа, 5). З Божої Ласки, часи змінилися, і я шукав у Римі Владика. За вказаною адресою його не було, у Руссикум потвердили, що дійсно, там викладав філософію Кир Віктор Новіков. Сказали, що він мав ще два прізвища: Маковський і Холява. Очевидно, Новіков було справжнім. Але в Римі його не було. Про його дальшу долю ніхто не знав.

...Після кількох тривалих бесід, які мали характер іспиту і склали для Владики відповідне про мене враження, він сказав, що дасть мені дияконське свячення. Я почав до свячень готуватися. Часто сповідався, приймав Святі Тайни. Реколекції мені давав сам єпископ.

У табірних умовах я не міг і мріяти про відповідний до цього урочистого акту одяг. Але хотілося хоч якось відрізнитися і ззовні. Мав я довгу білу сорочку. Була вона замість дальматики. Один мій товариш, який працював у пральні і був утаємничений, розрізав по довжині рушник і вшив мені з нього орар.

Урочистий і пам'ятний день для мене настав. То було 1 січня 1950 року. Свячення були під час сніданку. Єпископ знав напам'ять основні молитви, найголовніше – форму свячень “Божественна благодать”. Після свячень я був на сьомому небі. Я забув, що я в неволі. Для мене була велика радість,

що навіть такою важкою дорогою, але Господь провадить мене до священства, що Він чує мої ревні молитви. Свідком моїх свячень зі священників був тільки один той панотець з Молдавії. Владика сам розповів нашим священикам про моє дияконське свячення. Вони радо прийняли це повідомлення. Отримавши перший ступінь священства, я міг працювати у таборі в межах своєї дияконської влади. Вона давала мені право проповідувати, готувати до сповіді, відправляти Молебні, Вечірні, Утрені, Акафісти. Владика сказав, що ієрейські свячення дасть мені на Великдень. І він, і наші священники готували мене до них. Мені розповідали і з пам'яті. Декому вдавалося дістати якимось чином духовну літературу. Я жадібно її перечитував.

Але у Великий піст, серед ночі, Владика від нас забрали. Не можу пригадати – до чи після Великодніх Свят відправили і мене етапом у Спаськ.

5

У Спаську табори були в Долині Смерті. Нас довго везли піщаною пустелею, на відкритих машинах. Вітер ніс пісок. Він забивав рот, очі. У Долині Смерті було понад 20 000 в'язнів. Там було багато священників. Зустрів я там о. Івана Готру – василіянина, о. Мисяка – Ігумена Монастиря Студитів. Каралися за віру, як вони себе називали, й “істинні православні” з Московщини. Були й священники-латинники, серед них о. Туркус із Латвії.

Поруч з нашим концтабором був концтабір жіночий. Там були сестри-монахині. Між нами була не вогнева лінія, а мур. Через хвіртку можна було спілкуватися. Передавали ми сестрам записки, у яких повідомляли, у який час буде у нас правитися Служба Божа, щоб вони могли молитовно з нами поєднуватися. В домовлений час вони виходили у своїй зоні на горбок, так, що з нашої зони їх можна було бачити. Вони висловлювали свій жаль, билися в груди. Отець Готра давав їм розрішення, благословив.

У Спаську були старі, вироблені, забуті кар'єри. Ми сходилися туди на молитву. Тут ми дійсно були подібні на перших християн, які молилися у підземних римських катакомбах. Як диякон, я відправляв там Вечірні, Утрені, Акафісти. Багато людей сходилося. Надзирателі довідалися, наганяли нас звідтам, а ми потім збиралися там далі.

Життя було важке, клімат нестерпний, Люди, виснажені непосильною працею, дуже вмирили. Дві бригади в'язнів у дві зміни лиш те й робили, що рили могили. Долина Смерті виправдовувала свою назву. Здавалося, що тим злидням і тому горю не буде кінця-краю, що у цих пісках і у тих тайгах безкраїх, у тих голих тундрах вигине наш нарід.

Ми бачили ті страшні смерті, а в серці теплилася надія, що Бог допоможе нам вийти із цього пекла на землі. Одного вечора, після молитви, задумався я над нещасною долею нашого народу. Взяв я то близько до серця. Думаю: що буде з людьми, що мучаться тут? Що станеться з концтаборами? Чи це колись буде мати кінець? З такими думками я заснув. І приснилось мені, що я – на великому майдані. Сиджу на землі, воджу по ній патином і думаю: Боже мій, що станеться з цим народом? Раптом стає переді мною людина маєстатичного вигляду. Сиві, аж срібні, і борода, і волосся на голові. Одежа така небесна. Ніби дух. Відчувалася його надприродна сила. Каже до мене:

– Дитино, що ти думаєш?

Я боявся слово промовити, переляканий. Той величавий дідусь тоді говорить:

– Я знаю, що ти думаєш. Ти думаєш, що буде з моїм народом. Який буде цьому кінець, яка буде його доля. Встань.

Бере у мене патинок, а мене за руку виводить на середину майдану, питається:

– Що бачиш?

Дивлюся: перед нами – велике муравлище.

– Дивися, що зараз буде.

Дідусь моєю палицею сюди-туди – розрівняв то муравлище. Мурашки – хто куди зі своїми білими подушечками-личинками. Дідусь до мене:

– А тепер скажи, що я зробив.

– Ви зрівняли з землею муравлище.

– А мурашки що роблять?

– Розбігаються. В усі сторони.

– Так. Тепер встань і скажи моєму народові, що незадовго прийде той час, що я всі ці концтабори також зрівняю з землею. А нарід мій повернеться додому.

На цьому я збудився. Сидячи! Мене страх зібрав. Я ж знав, що я лягав спати. Пробудився – сиджу! Буджу свого сусіда:

– Іване! Іване!

– Що сталося? – злякався він. То було десь опівночі.

Він був перший, кому я розповів свій віщий сон. Пан Іван Сметанюк живе тепер у Гошеві. Я розповів цей сон своєму сповідникові о. Готрі, о. Мисякові, іншим священникам. Вони всі також сприйняли його як віщий. Той сон був нам великою духовною підтримкою. Не можу сказати, хто явився мені у віщому сні. Чи хтось із Пророків, післанців Божих, чи Сам Господь Бог. Після мого сну ще ревніше взялися ми до праці на Господній ниві. Я мав Молитвослов, дуже його беріг. Крім того, ми мали багато відправ, псалмів, переписаних від руки. Не завжди можна було взяти з собою книжечку чи папери. Тому я багато вчив напам'ять. Я знав напам'ять Молебень до Серця Христового, Акафіст до Божої Матері.

Десь у 1952 році сниться мені ще один віщий сон. Він також збувся, але пізніше. Сниться мені тоді, що я в Римі. І що я єпископ! То було дуже дивно, бо про ніяке єпископство я тоді не думав, я ж іще не був священником. Сниться мені, що я, як єпископ, готуюся відправляти Службу Божу. І то в Базиліці Святого Петра! На гробі Святого Йосафата Кунцевича! Несу чашу, несу все, щоб відправити службу Божу. Мало того, іду на те місце, де через багато літ дійсно урочисто положили святі його мощі. Заходжу в храм, повертаю на праву сторону, заходжу у третю чи четверту наву...

Відомо, що мощі Святого Йосафата до війни перебували у Відні, в українському греко-католицькому храмі Святої Варвари. В час війни вони, правдоподібно, були вивезені до Риму. Але в базиліку Святого Петра, найголовніший римо-католицький собор, вони були перенесені на другій сесії другого Ватиканського Собору, коли в Римі уже був, вирваний Божою ласкою з хрущовських концтаборів, світлої пам'яті Блаженніший Патріарх Кардинал Йосиф Сліпий. У 1990 році я як єпископ, перебуваючи в Римі, зі співслужінням інших єпископів відправив на гробі Святого Йосафата Службу Божу. Сон мій здійснився через 38 років! Про той сон я розповів тільки о. Готрі. Бо не всі наші священники, на жаль, сміливо виконували свій обов'язок, не однаково сприймали мою ревність, і якби я ще сказав їм, що бачив себе у сні єпископом...

Розповім ще й про третій сон, який приснився мені у тому 1952 році, перед моїм виїздом в Алтайський край... Сниться мені, що я на великім просторі. Незасадженім, незасіянім. Як пустиня. А в пустині тій – дуже багато хрестів: великі, малі, залізні, дерев'яні, нові, старі, рівні, похилені. Я зрозумів, що це є хрести людські. Кожної людини. Мене зацікавило: чи є між тими хрестами і мій хрест? Я почав шукати. Шукав, довго шукав. Аж стомився. Мого хреста не було. Підходжу до одного, другого, десятого, відчуваю: не мій це хрест, не мій! Аж дивлюся – стоїть окремо, далеко від мене і від інших високий хрест. Дійшов я до нього. Хрест високий, дубовий. Біля підніжжя квіти. Ніжні білі квіти. Під хрестом і по хресті в'ються. І поперечка в квітах. Стою я перед тим хрестом, як вкопаний. Думаю, дивуюся, раптом каже мені серце: мій той хрест, мій! Падаю перед ним на коліна, обнімаю, цілую, вмиваю слізьми... Так у сльозах я й пробудився. Сказав мені цей сон, що Господь готує мені особливий хрест. Хоч і увігвітаний білими пречистими квітами, але більший і важчий від інших.

Дальша моя невольнича дорога стелилася в Алтайський край, в Ольжерас. Тут будували якийсь величезний завод, здається, нафтоперегінний. Тут працювало понад 5 000 в'язнів – “ударная камсамольская стройка”!.. В Ольжерасі мені пощастило. На об'єкті не було медпрацівника. Передивляючись як у новоприбулого мої папери, вичитали, що я вчився у Львові у фельдшерському училищі, начальником санчастини був капітан Шкуро. Українського походження. Він мене викликав. Я пояснив йому, що моя медична освіта не є завершена. Поговоривши зі мною, він визначив, що моїх знань є достатньо, і вручив мені скриньку з ліками і всім необхідним для подання першої допомоги. Бог допоміг мені і на цьому поприщі стати потрібним людям.

Майже відразу, як приступив я до своїх фельдшерських обов'язків, стався такий випадок. Саме тоді, коли були у мене в санчастині о.Кузик, бригадир Петрів з Дрогобиччини і автокефальний священник з Рівненщини, прийшов хворий в'язень Власенко, з Великої України. Бригадир на нього визвірився:

– Ти постійно морочиш голову лікарям, ходиш по амбулаторіях. Дай людям спокій! Марш на роботу!

Я за Власенка заступився. Кажу бригадирові:

– Пане Петрів, до мене прийшов відвідувач. Він має на те право. Прийшов, як хвора людина. Я зобов'язаний його обстежити.

Хворий скаржився на біль вище поясниці. Я попросив його скинути сорочку, вислухав слухавкою його серце, легені. Не завважив нічого. Священики і бригадир стежили за моїми діями, підсміхалися. Я робив своє. Сказав лягти хворому на кушетку, обмацував м'язи. Коли я натиснув на сідалищний нерв, хворий скрикнув, і то дуже голосно. Я зрозумів, що у нього гостре запалення того нерва. Я попросив Петріва викликати з вахти чергового. Знайшли машину і відправили хворого в центральну лікарню. Там Власенко півроку лікувався.

Ще був трагічний випадок: людину вдарило струмом. Я взявся робити штучне дихання. Викликали лікаря з вільної лікарні. Приїхав, подивився:

– Коллега, не трудись. Он мйортв!

Поїхав собі. Я продовжував далі. Записано ж в інструкції: робити штучне дихання чотири години! За три з половиною години людина повернулася до життя.

Раз на будівництві піднімали лебідкою гарячу смолу, баддя відкрилася і облило того, хто піднімав. Я подав першу допомогу, відправив у лікарню. Ні запалень, ні абсцесів. Отже, зроблено стерильно. Часом треба було братися й за роботу хірурга. Поздирало чоловікові шкіру на спині, на грудях. Висить пасами. Поки той хірург приїде... Взяв я скоби, поскріплював. Вже менша мука.

Траплялося йти й на конфлікт з начальством. Воно відмовлялося підписувати складені мною акти про травми. Вони давали виснаженим і травмованим людям право на короткий перепочинок. Якось раз, коли начальник дуже опирався з підписуванням, я пішов з перевіркою по робочих місцях. Право на неї давала мені інструкція. Прискіпливо перевіряючи дотримання правил техніки безпеки, я виявив ряд порушень і зупинив весь об'єкт. Начальник не мав до чого причепитися, щоб мене покарати. В'язням видали рукавиці, укріпили траншеї, поставили заземлення – словом, ліквідували майже всі недоліки. Після цього випадку начальник виписував акти навіть на подряпини. Мав я подяки з лікарні за своє фельдшерування. Але найбільше тішило мене те, що можу прислужитися людям.

У цьому таборі я виконував і свої дияконські обов'язки. Наших священиків тут було багато. Крім о.Кузича, були тут о. Коржинський (тепер живе в Коломиї), о. Микола Желтвай із Закарпаття, о.Баслядинський і ще один священик, прізвища його не пам'ятаю. Але, на жаль, духовне життя у зоні було дуже мляве. Цим користалися єговісти та інші сектанти, які баламутили людей. Треба було ставати до праці.

6

Перед Великим Постом прошу о. Желтвая скликати у найближчу неділю наших священиків. Бо ж треба перед Великоднем сповідати в'язнів, треба постійно відправляти по бараках служби Божі. Наша душпастирська праця має бути організована. Я сказав отцеві, що буду готувати в'язнів до святої Сповіді, на Службах Божих – говорити проповіді. О. Желтвай погодився зі мною і наказав мені скликати священиків. Священики зійшлися. Коли о. Желтвай розповів їм про мою пропозицію, о.Баслядинський обурився:

– Що? Той шмаркач буде нами керувати?

Я не сподівався таке почути. Мені було прикро, але я не промовив і слова. Сказав о. Желтвай:

– Всечесні отці, шмаркачів між нами нема. Ми не можемо противитися зарядженню Божому, коли Дух Святий промовляє до нас і вибрав отця диякона, щоби напіннути нам про те, що ми забуваємо, що і в тюрмі ми не є звільнені від душпастирської праці. Тут є наші вірні, і ми, як священики, зобов'язані працювати над їхніми душами. І Бог покликав нас до в'язниць лише для того, щоб ми були поміж своїми людьми, допомагали їм, захищали їх, давали їм душевний спокій. Отже, ця важлива справа є не справою отця диякона. То є справа Божа. І ми повинні підкоритися Божій Волі!

Після наших сходин в'язні отримали більшу духовну опіку. В бараках, між нарами – відправи. Замість Святого Престолу – нужденні тумбочки. Сповіді, Причастя, катехизація...

Мене ж знову переводять на інший лагпункт. Ми чинили опір жорсткому табірному режимові. Я брав участь у шестиденній голодівці. Почалися у таборах заворушення. Вже був наказ нашого комітету на забастовку. Ми вийшли увечері на подвір'я. Постріли. Зі мною хлопчина років 18-ти. Рветься бігти. Кажу йому:

– Михайле, Михайле, нам треба в інший бік, бо звідтам стріляють!

Не послухався мене, вирвався. Побіг під кулі. Його вбили на моїх очах. Кулі вже свищують коло мене. Я сів під стіну. Молюся...

Ранком я прийшов туди, де молився. Стіна у тім місці, де я сидів, була подзьобана чотирма кулями. Дві були дуже близько від голови. Величне чудо Господнє, велика сила молитви!

По смерті Сталіна (про неї нам сповістив «брехунець» – так ми у таборі називали радіо), мене знову перевели на третій лагпункт. Знову організовую священників. Тут знову були о.Коржинський, о.Баслядинський. Ми застали тут о. Володимира Сеньківського. На цьому лагпункті ми взялися за катехизацію. Організували катихитичні гуртки, взяли собі на допомогу хлопців, які з дому знали Закон Божий. Ми підготували їх на катехитів. Наші священники погодилися відправляти Служби Божі, але без проповідей. Проповіді говорив я. Приглядаючись до мене, о. Володимир Сеньківський сказав мені, може й з іронією:

– Отче дияконе, ви так нами тут керуєте, що нам здається, що ви є наш єпископ!

– Отче Володимире, прошу взяти до уваги, що я тут, у таборі, є вашим єпископом!

Я відповів відразу, не задумуючись, так, якби хто наперед уклав ці слова в мої уста. Сказав я їх і усміхнувся, щоб не було напруження. І отець усміхнувся. На тому ми тоді закінчили.

У квітні 1990 року, коли ми вітали у Львові, коло ратуші, з першим приїздом на Україну нашого Блаженнішого Кир Мирослава Івана Любачівського, я зустрівся з о.Сеньківським. Ми зустрічалися з ним після першого ув'язнення, коли я ще був священником. Тут же, коло львівської ратуші він нагадав мені про нашу табірну розмову.

– А я ж у таборі прийняв ваші слова за жарт. А бачите, як повернулося: Ви дійсно єпископ!

Дивні шляхи Господні! Важкою дорогою провадив Ти мене, Боже, до священства, до єпископства. Дякую Тобі, що не дав мені збитися з дороги, ослабнути духом, зневіритися.

В Ольжерасі, крім того, що я говорив проповіді, я ще організовував Молебні до Матері Божої, до серця Христового. Відправляв їх сам, а також Утрені, Вечірні. То все було скрито. Але “стукачів” (донощиків) начальство мало серед в'язнів предостатньо. Вони доносили, коли має бути відправа чи молебень, і приходила перевірка. Коли вона надходила, прибігав від вхідних дверей той, якого ми лишали пильнувати, чи кричав зі свого посту: “Атас!”. Ми тоді замовкали, сиділи собі спокійно на нарах, все виглядало так, що перевірка не мала до чого придертися. Все ж начальство за “релігійну пропаганду” замкнуло мене в карцер. Я йшов у нього з радістю, з подякою Всевишньому, що нагороджує мене ще й цим терпінням.

По карцері приступає до мене Гавриїл, студент університету, чи не Львівського? Повідомляє про в'язня, учителя з Великої України. Прізвище його, здається було Мельник. Мельник попав за ґрати як націоналіст. Але був він ярим атеїстом. Гуртував коло себе прибічників. Вони казали, що будуть будувати Україну без Бога. А було це перед 14 серпня. За переказами, у цей день Святий Володимир Великий святив Україну. Я попросив Гаврила, щоб по два представники - українці з кожного бараку зійшлися 14 серпня у певний барак. Людей прийшло дуже багато. Переважно молоді хлопці. Я звернувся до них з проповіддю про хрещення України. Роз'яснював їм, яке велике значення мало для нашої Держави прийняття християнства, що ми не для того скинули ярмо поганства, щоб накладати на себе нове ярмо - атеїзм. Це нове ярмо ще страшніше, бо атеїзм заперечує існування Бога. Після моєї проповіді не тільки розпався той атеїстичний гурток, але й додалося роботи нашим мирянам-катехитам. До них приходило багато хлопців з Великої України, які народилися при тій безбожній диявольській владі, не бачивши ні церкви, ні священника, а багато навіть удома не чуючи й слова про Бога. І вони приходили до наших катехитів, просили написати їм на клаптику паперу молитви, катехизмові частини. Дотепер вони, уже сивочолі, згадуючи табори, зігрівають свої серця згадкою про те, що навчилися там молитися, а нині вчать своїх внуків і правнуків молитов, які вивчили у таборі з клаптика паперу, списаного нашим катехитом.

Забуяло, пишним цвітом розцвіло в наших таборах християнське життя. Дивлячись на нас, українців, і інші нації в таборах повернулися до Бога. Вже не віталися “Добрий день”, Гутен Таг”, “Здрасте”, чи “Лапаніна” (“Добрий день” по-литовськи), а лунало над табором різними мовами “Слава Ісусу Христу!” Коли ми в бараках відправляли Богослуження, чи я говорив проповіді, то ми не просили чужинців виходити. Мене слухали всі нації, християни різних конфесій, навіть мусульмани. Мусульмани, знаючи московську, розуміли мої проповіді українською мовою. В них не було нічого, що суперечить їх Корану. Коли я говорив, що ми вирвемося з цієї неволі і поїдемо на Україну – вони тоді думали про свою рідну землю. Мусульман у таборах було небагато, вони не мали свого проповідника, і коли мали щось на душі, то зверталися... до мене.

Якось раз один мусульманин років десь 24-х, здається, афганець, попросив пояснити йому незвичайний сон. А снилося йому, що невідомі відтяли йому мечем голову. Далі вся його свідомість – у тій голові. Понесли ту голову понад колючі дроти, у рідний Афганістан. Любується він з висоти

пишною зеленню, квітами, а на ті розкішні трави і квіти капає з голови його кров. Питається мене: що цей сон означає.

– Приятелю, – кажу йому, – я не пояснюю снів, і мені важко вам відповісти. Але здається мені, що ще цього року ви будете вдома. А раз вам снилися трави, квіти – то ще цього літа.

Бог так зробив, що так і сталося. Прийшла амністія, його звільнили. Його радості не було меж. Приходив, дякував мені зі сльозами на очах. Я казав йому, що то заслуга не моя, а що то ласка Божа. Він же ходив по своїх:

– Мулла предсказав мені! Молодий мулла український!

Мене ж той випадок ще більше утвердив на думці: Бог є один. Українці, доки будемо ділити нашого Єдиного Бога?!

Пригадую собі з того табору і неприємне. Приходить до мене у сльозах закарпатський священник Галайда:

– У мене блатні забрали посылку. А в ній були родзинки на вино!

З родзинок ми готували вино для Причастя. Розповім відразу, як то робилося. Родзинки мили холодною перевареною водою, засипали в слоїк, заливали водою так, щоб вона лиш покривала родзинки. Слоїк обв'язували марлею і ховали в не дуже тепле й темне місце, поки родзинки не вберуть у себе воду – стільки, скільки мав виноград соку до сушення. Коли води у слоїках не залишалося зовсім, а вона вся переходила в родзинки, її, а це вже був знову сік, через марлю видушували, проціджували і зливали в пляшки. Пляшки закривали корком і клали на тиждень - два, ферментації. Треба було лиш слідкувати, щоб корок не вистрелив. Бо він раз був вистрелив, і так гучно, що наглядач, який саме був на перевірці, зі страху втік: подумав, що стріляють. Але це вже було в мордовських таборах, як я відбував другий строк...

То ж прийшов до мене в Ольжерасі отець Галайда, що у нього блатні забрали посылку. Блатні – це рід побутових злочинців. Але найгірше було те, що то були не справжні блатні, ми вже тоді їх із таборів вигнали (про боротьбу в совіських спецтаборах між побутовими злочинцями і нашими політв'язнями написано чимало), а то наші хлопці, що під їх впливом у таборах схибили. Знаходжу тих хлопців:

– Як ви посміли? Забрати посылку у священника?! Та ж ті родзинки – на літургічне вино! Чи ви нагнали блатних на те, щоб зайняти їх місце?!

По тій розмові викликають мене з медпункту одного вечора (я чергував у другу зміну) надвір той “блатний” і його дружок. Повитягали ножі: Тепер ми з тобою покінчимо! Чому?

Ти нас образив. Чим?

– Сказав, що ми стали на місце тих бандитів.

– Так виглядає, – кажу. – Ви все ж таки свої люди. То нащо так робите? Як маєте підстави мене вбивати – то справа ваша, але знайте, що за це будете відповідати перед Господом Богом. Моя совість спокійна. Я мав за обов'язок заступитися за священника, якого ви скривдили.

Вони постояли, подумали, поховали ножі.

– Дивіться, не чорніть нас більше перед людьми.

– А я нікому про вас не говорив.

Потім вони перепросили отця Галайду, усе йому віддали. Родзинки. Ті хлопці після цього випадку стали моїми приятелями і добрими християнами.

Раз наші дозорці у бараку не пильнували і мене застали, коли я відправляв Вечірню. Карцер. Тримали мене у ньому лиш три чи чотири дні, бо я був потрібний як фельдшер.

Лагерна адміністрація дуже боялася повстань, заворушень. Підозрілих, які могли бути зачинщиками, довго в однім таборі не тримали. Підозрілим в очах начальства був і я. Мене на півроку відправили в БУР – „барак усіленного режиму”, своєрідну табірну тюрму. Не страшно було мені, що барак той – за колючим дротом, що знову важка, непосильна праця, але найгірше було те, що в БУРі було лиш зо двісті в'язнів – стала паства для душпастирської праці... З БУРу я вийшов десь у вересні. Вже у “свій” табір не вернувся. Знову етап, знову знущання в тюрмах-пересилках. Сухий пайок з іржавої тюльки. Спрага.

Три тижні важкої дороги -і Омські табори. Третє відділення. То в кінець табору.

Сподівалися ми по смерті Сталіна на краще. Але змін не було. Далі режим, далі не люди – а номери. ”Т– 995!” – називали мене на перекличці. Я мусив відзиватися... Після карантину в Омському таборі мене викликав начальник санчастини полковник Малиновський:

– Ви будете працювати у нас фельдшером у туберкульозному відділенні!

- Але ж я на тому не розуміюся!
- У вас у формулярі написано, що ви працювали фельдшером...
- Але невідкладної допомоги. Ну то палець перев'язати...
- Ви і на лікарствах розумієтеся. Вас і судили за те, що ви ліки перевозили банді.

Оте “банді” ще збільшило мою нехоть іти працювати в лікарню. Але працювали там лікар Савка (чи Савко, навіть родину мав у Коломій) і наш славнозвісний знавець лічних зел Кархут. Вони вмовили мене не опиратися. І тут з Божої ласки пішло мені добре. Я навчився тут вправно робити внутрішні заштрики. Був ще у лікарні відділ психічно хворих. Того, хто відмовлявся їсти, я годував трубкою, через ніс. То була дуже відповідальна процедура. Треба було попасти трубкою у стравохід, бо інакше – смерть. Були й інші труднощі. Один азербайджанець, коли я робив йому заштрик, не сів, не лягав, а лиш стояв. Було важко колоти напружені м'язи, але не було виходу... Молодий, десь 17-літній, литовець не виходив на прогулянку, лиш колупав стіну. Лиш її і їв. Дзьобав так половину стіни. Я підтримував хлопця своїми розмовами, потім вговорив їсти вітаміни, і далі – нормальну їжу. Мені вдалося вивести його з розпуки. Він виздоровів. Його, як неповнолітнього, незабаром відпустили. Він поїхав майже здоровим. До мене писали з Латвії його родичі, дякували, висилали посилки. Я ділився з хворими. Господь Бог таки насправді мені допомагав. Хворі мені вірили, приймали з моїх рук лікарство. Я ж просив начальство і воно менше виписувало для хворих отруйних хімікатів, а більше – вітамінів. Я складав замовлення на лікарства, а їх за моїм списком присилали.

7

У 1954 році кинувся черевний тиф. На боротьбу з ним мобілізували всіх і мене забрали від психічно хворих. Ми щепили невірників і вільних, військових і дітей. Хвороба відступила. По епідемії мене лишили в поліклініці. Душевнихворі за мною тужили і я ще зо три місяці до них приходив, хоч вони уже мали нового фельдшера. Він прислухався до моїх порад, робив так, як я, і мій відхід став для хворих не таким відчутним. В поліклініці, з ласки Всевишнього, я зумів також допомогти людям. Ранком приходили до мене ослаблені, щоб дістати звільнення від роботи. Для цього треба було мати підвищену температуру. Я знаходив способи, щоб звільнити хворих із нормальною температурою.

Раз кваліфікований спеціаліст, колишній корабельний фельдшер не врахував, що уротропін поступив до нас високої концентрації, призначив хворому, як завжди, по 6 крапель. А вийшло – по 60. Хворий лікарство прийняв і почав бушувати, дертися від болю по стінах. Я вже був у бараку. Мене викликали. Я глянув у рецепт, на етикетку. Зрозумів, що передозовано. Дали хворому для підтримки і серцеві краплі, і заштрик. За годину перейшло. Заштрики я робив краще від лікарів. Вони самі це визнавали і присилали до мене хворих. Прийшла якось жінка одного начальника, повна, жил на руках не видно. Але я знайшов, уколів, як належить.

Хлопець ніяк не міг проковтнути зонд, щоб дати на аналіз шлунковий сік. Я домігся. У нього виявилася підвищена кислотність. Його комісували, він поїхав додому.

Ще мав я такий випадок. Звернувся до мене токар: впала в око стружка. Я заглянув. Не побачив. Закапав альбуцидом, сказав, як буде непокоїти, прийти на другий день. На другий день мала бути середа, а по середах приходив з волі окуліст. В середу токар прийшов до окуліста. Окуліст також нічого не виявив. Дав ті ж краплі, що давав я. Хворий – знов до мене. Я засвітив потужну лампочку, десь п'ятисотку, і через лупу подивився на то око. Побачив майже коло зіниці крихітну стружку. Покликали ми лікаря. Він не побачив і при кращому світлі, і через лупу. Каже мені:

– Єслі ви відіте, то сніміте!

Приніс мені свій інструмент – мініатюрні ножиці, скальпелі, тримачі. Приніс, і пішов. Я розумів відповідальність, не хотів за те братися. Але хворий впросив: Робіть, що хочете, бо ріже вдень і вночі, я не витримую. Чекати довго не можна було. Бо стружку затягнуло би в око, її не було б видно, і тоді – складна операція. Та й чи була би вона успішною... Взятися ми до того ока разом із санітаром. Він тримав лампу і лупу, а я орудував пінцетом. Десь за десять хвилин я тримав затиснений у ньому металевий осколючок... Відразу після мого втручання око перестало докучати.

І в Омських таборах не припиняв я душпастирської праці. Були там о. Степан Баслядинський, і о.Йосиф Каганець. Змучені неволею, вони вже дуже чекали звільнення і нічим не хотіли порушити табірний режим, щоб не віддалити волю. Підходив Великдень, а я не зміг їх привернути до виконання їх обов'язків. Тих, кого я готував до сповіді, сповідав литовський священник, о. Александрівічус. І я в нього сповідався. Я намалював Плащаницю. У Страсну П'ятницю положив її у

бараку. Люди йшли до неї і йшли... Я відправляв Воскресну Утреню. Я дуже втішився, коли побачив на ній о. Баслядинського. Він гарно співав. На Утрени почав зі мною правити. Але не так, як священник, а як дяк. По відправі отець забажав сказати проповідь. Отець говорив то, що на таких урочистих відправах говориться. Але так, як у своїй церкві, ще перед війною. Але ж треба було поєднати проповідь з нашим теперішнім життям, духовно підтримати в'язнів. Отець цього не зробив. Я не міг так лишити, і тому взявся отця доповнити. Саме доповнити, а не спростувати. Я тоді відразу перед людьми попросив у отця дозволу, і він дозволив. На початку своєї проповіді я подякував йому, похвалив ось такими приблизно словами:

– Жінки, які йшли уночі з миром до Христового Гробу, боялися, що їх може знеславити груба римська сторожа, і що вони не зможуть відвалити важкого каменя, яким привалено двері гробу. Але перемогли ту боязнь, бо мали велику любов до Бога...

Участь отця у Воскресній Утрени і його проповідь – це був дуже сміливий вчинок! Ми ж не були удома, в спокої, в мирі, серед святково одягненої пастви з приготованими до свячення кошичками... Я говорив на проповіді так щиро, як тільки міг. Я запевнив наших товаришів по неволі, що Бог не дарма дав їм такі страшні випробування, що їм віддасться сторицею, що незадовго будуть вони, на нашій рідній Україні... Не думав я, що своєю проповіддю наживу собі ворога...

Попався я і в цьому таборі. Зловив мене на відправі сам начальник режиму. Мене дали в карцер на десять днів. Але на цей раз не було в ньому мені важко. Хіба що на душі. Бо співпереживав людському горю. Мав надію, що коли зроблю те, що мене просять, то хоч трохи вгамую людський біль. У начальника режиму помер перед тим 14-літній синочок. Сам начальник прийшов до мене в карцер. Довідався (чи знав раніше, чи доповіли донощики про Плащаницю?), що я маю і попросив намалювати з фотографії портрет сина. Я погодився. Мені принесли рамку, фарби, полотно і все потрібне для того, щоб його заґрунтувати. Грунтівка довго сохла, я готував її по своїй технології. Потім взявся малювати. Я не поспішав, хотілося зробити якнайліпше. Начальник режиму сам порушував табірний режим: наказав мені приносити в карцер три рази на день їсти, а на ніч відпускати спати у барак. То була звичайна людська вдячність. Горе може зробити серце з найтвердішого каменю. Перед виходом з карцеру я віддав начальникові його замовлення. Він сказав, що портрет дуже подібний на його сина і дуже мені дякував.

О. Баслядинський по моїй Великодній проповіді криво на мене дивився. Він собі подумав, що так сміливо як я може говорити тільки сексот, щоб провокувати інших. Те, що мене відпускали наніч із карцеру, впевнило отця у його думці. Тоді у тому таборі була наша підпільна націоналістична організація, о. Баслядинський до неї належав. Під його впливом наші винесли мені смертний вирок. Про це повідомили мені два члени організації – Івахів Петро із Бібрки, що на Львівщині і один гуцул (прізвища, на жаль, не пам'ятаю) із села Уторопів Косівського району. Я розповів їм, що було в карцері, і чому мене пускали ночувати в барак. Івахів Петро тоді за мене заступився. Найбільше йому завдячую, що я не лишився лежати в чужій землі. Я далі так само працював на духовній ниві. Мої судді переконалися, що їх присуд хибний, і його не виконали.

Я не мав найменшого жалю до о. Баслядинського, він мене обминав. Я ж шукав духовного із ним поєднання, так, як належить душпастирям. Отець відмовив мені Святу Сповідь. Нас знову перевели в інший лагункт. Тут я вже не був у медпункті, а на будівництві нафтоперегонного заводу. Поставили мене тут художником. Я малював оголошення, виробничі плакати, калькуляційні таблиці. Але на цьому моя табірна "кар'єра" не закінчилася. Остання моя робота була – візником. Мені дали коня з возом і я фірманив. Возив будівельні матеріали. В моєму останньому таборі було чи найбільше священників. Тут зустрівся я з о. Іваном Чав'яком, якому Бог дав великий талант проповідника. Винятково скромний отець до кінця тихо правив у гуцульського типу церковці на околиці Івано-Франківська. Тихо й помер у похилому віці.

Був тут і о. Іван Сливка, і о. Степан Баслядинський. Та найбільше було греко-католицьких священників із Закарпаття: отці Кркечені, брати Ромжі (однофамільці єпископа), Степан Бендес (я намалював олівцем його портрет), Павло Сабо. І були там закарпатські священники разом зі своїм єпископом, з Преосвященним Владикою Олександром Хирою! Дізнавшись про те, що у таборі є єпископ, я врадувався, що здійсниться моя мрія про священниче свячення. Але і єпископ, і закарпатські священники гордували нами, галичанами, більше спілкувалися з мадярами. Ніби не було у них на Закарпатті кривавої весни 1939 року, ніби не різали наших мадяри. Такі вже ми є, українці. То ходимо до церкви, яка прокляла нашого національного героя Мазепу. А ще ці наші мадярони у Закарпатті...

Хоч було у тім таборі досить священиків, але через такий наш національний розбрат, не могли дійти ми і до духовної єдності. Були Богослуження, Сповіді, Причастя. Але то все йшло якось мляво, неорганізовано...

Настали в таборі зміни. З нас зняли номери, з барачних вікон – грати. Наїжджали комісії, звільняли. Одна з таких комісій восени 1956 року звільнила і мене. По звільненню мене з Омських таборів перевели до Омської тюрми. Там з нами поводитися; ніби щойно замкнули. Знову усі ті фізичні і моральні знущання. В Омській тюрмі тримали два тижні. Далі – етапом в Новосибірськ: Тримали й там з місяць. Десь 10-го грудня завезли нас в Устарськ, районний центр. Там нас чекали сани. Ті величезні сани тягнув трактор. На санях на кожного з нас чекали тулуп і піми – великий кожух і валянки. То позичили люди з того села, куди нас везли, бо їм сказали, що ми легко вдягнені і можемо по дорозі позамерзати. Ми посідали, позаривалися в соломку. Рушили. Мали так їхати сто кілометрів. Дорога була лісом, степом. Ночували у “постоялому дворі”. Дві ночі. Дорога в ямах, трактор їхав повільно, а ревів як танк. На третій день десь під обід завезли нас в Новоолександрівку. Тут той трактор розвозив нас по селу. Прийшла і моя черга:

– Васілік! Вилезай! Вот відіш – твоя квартира. Здесь будеш жити!

Я зліз. Дивлюся – а мене ведуть у хату без даху. Лиш один комин. Досить високим виглядає, бо даху нема. Той, що мене викликав, пішов наперед.

– Нюра, прінімай гостей! – гримнув ногою у двері і забрався. Я лишився під дверима. Чую жіночий голос:

– Войдіте!

Я відкрив двері. Бачу: сидять при столі немолода жінка і дівчина років 17-ти, щось шиють. У хаті одне ліжко. Частина хати відділена ширмою. Я догадався, що там кухня... Я вийшов з табору лиш з дерев'яною валізою. Поставив її у хаті на підлогу, кажу:

– Здравствуйте.

– Здравствуйте.

Більше від них ні слова. Сидять собі, шиють. А я стою. Десь за 5 хвилин: – Садітесь. – А де?

– Где хатіте.

Я так подивився... на ліжко не сяду... Вони сиділи при вікні на лавці. Стільців у хаті не було. Я тоді сів на свою валізку. Почали знайомитися. Нюра розпитала хто я, звідки. Про своїх:

– Это моя дочка Маша. Син у меня еще есть, Вітя. Он пошел к ребятишкам, в деревню. Что ему еще делать – зима.

– А чому хата без даху?

– Старел.

– Мужа нет. Падох, слава Богу.

– Як падох? Та ж людина вмирає...

– А он падох. Он бил п'яница. Замйорз на улице.

Потім спиталася: – Кушать хатіте?

– Хочу.

– Маша, нажарь там картошкі. І чаю.

Маша справилася скоренько. Бульба була наполовину з салом, замість чаю – переварена вода. Цукор “вприкуску”. Я наївся смачно. Потім ми далі говорили. Повільно, бо Нюра не була дуже скоро до розмови. Нюра розповіла мені, що село їхнє побудували переселені ще за царя, переважно – з України. Що живуть у селі й німці-колоністи з Одещини, з Поволжя, їх завезли сюди більшовики. Що недалеко звідси є чисто німецькі села, а даліше – українські. Що в селі у них у церкві склад. Прийшов вечір. Я вже йшов би відпочивати. Питаюся:

– Тьотя Нюра, а де я буду спати?

– А где хатіте – знайома відповідь. Трохи пізніше:

– Ілі на печке спать будете, ілі на палатке.

– А де палатка?

– Над галавой.

Дивлюся – висить на чотирьох шнурах таке, як двері. Я вибрав пічку. Накидали туди замість матрасів якихось куфайок, іншого лахміття. Дали рядно – накритися. Основне – тепло. Перед сном я, як звичайно, помолвився. Нюра і Маша не здивувалися. Вночі прийшов Віктор:

– Ма, кушать есть?

– Чшш!.. Там ссильний спіт!

– Где?

– На печкє.

Він зазирнув: є для нього місце. Ліг коло мене. Ранком ми познайомилися.

8

Через день приходять бригадир – той, що нас привіз і розселював.

– Слушай, завтра на роботу.

– Я не піду на роботу ні завтра, ні післязавтра. Аж через місяць. Мені належить по тюрмі відпочинок.

– Ваші таваріщі уже сєводня пашлі на роботу.

– Хай ідуть. А я піду через місяць.

Бригадир пішов. На другий день знов прийшов. Я йому відповів так само.

– А що кушать будете?

– Якось буде. З голоду не вмеру.

Прийшов бригадир і на третій день. Але сказати мені, щоб я пішов у контору заповнити бланк, бо мені виписали продуктів. Я пішов. Мені виписали муку, сало, олію, бараболлю, макарони, інші продукти. Всього багато. Ще й самі привезли. Тьотя Нюра варила з того для нас усіх. Місяць я відпочивав. Ходив по селі, знайомився з людьми, багато молився. Нюра і її діти були добрі люди, але я був я у них лиш місяць. Спочатку, десь на третю ніч, почало мене щось кусати. Кажу рано Нюрі:

– У вас, напевно, є клопи.

– Да, єсть.

– Але ж вони кусають!

– А что ім єщо делать?

– Їх же можна вивести.

– Да, канечно. Каби хатєлось...

До блощиць я звик. Але до тісноти...

Раз Віктор зі мною пожартував: залоскотав мене у сні. Я випростав ноги – і проломив стінку пічки. Вона була не з цегли, а з глини. Ми були чорні від сажі...

Ще на самім початку Віктор привів додому товариша Давида, німця. Похвалитися, що у нього на квартирі є “сильний”, і до того “веруючий”. Давид розповів мамі, як мені у Нюрі тісно. Мама сказала, що як я хочу, то щоб до них переселився. У Давида також не було тата. У війну його взяли на фронт: Заставили німця воювати проти німців. Він загинув. Давид мав сестру, також – Марусю. Вони були католики. Мали на стінах образи Божої Матері і Серця Христового. Зберегли. Я переселився, хоч Віктор не хотів, плакав. Я заспокоював його, казав, що йду недалеко. Я помагав їм, поки був у Новоолександрівці.

Німці всюди є німці. І в хаті, і коло хати – чистота й порядок. І хата в них була більша – дві кімнати і кухня. Я мав окрему кімнату.

Я довідався, що у селі Ярматушкіно, яке було недалеко від нашого, є родина сина священика з Галичини. На неділю поїхав туди. Люди в селі сказали мені, де їх хата. Я знайшов, постукав. Чую з хати:

– Войдіте!

Я відкрив двері. Вдарила з хати пара, окуляри в моменті запотіли. Я зробив наосліп крок, другий і почув крик. Я став, скинув щоб витерти, окуляри. Дивлюся – я стою у балії з білизною, у воді. Тоді якраз прали, від того була пара. Ми дуже сміялися з того випадку. З мене стягнули валянки, висушили. Я в земляків переночував. У Ярматушкіні було більше українських родин. Я там був не раз, задовольняв, наскільки дозволяв мені мій дияконський сан, їх духовні потреби.

Рівно через місяць по приїзді на висилку я пішов на роботу. Мене дали доглядати сто бруцельозних корів. Люди могли споживати їх молоко тільки перевареним. Я привозив коровам пашу, вивозив гній. Дали мені в допомогу вола, – лінивого-прелінивого. Я його не бив – шкодував. А впинав його за роги десь двометровим шнуром і тягнув. Лиш тоді він тягнув сани. Я попрацював з місяць і сказав на зборах, що треба змінити графік догляду за худобою – дати рано їй хоч на годинку довше поспати. Не кажу, що мукою було щодня вставати майже вночі, о 5-й годині і в лютий холод дибати на ту ферму. Приходимо – а наші корівки ще сплять. Самі мучимося і їх мучимо, піднімаючи ту бідну худобину на ноги. Я сказав на зборах, що треба давати коровам їсти о 6-й годині, або й пізніше. І почав зі своїми так робити. Стукав до мене о 5-й завфермою:

– Вставайте, карміте!

Я стояв на своєму. Приходив на ферму о 6-й. Мої корівки вже виспалися і були на ногах. Мене сварили, поки не завважили, що мої підопічні почали краще доїтися. Я годував їх, як і раніше. Надій збільшилися тому, що я поміняв їм режим. Як знов були збори, то мене хвалили. Збільшили мені приділ і нагородили... бараном. Ми його зарізали і з'їли. Я пильнував, щоб мої корови були чисті, вчасно вивозив гній, годував, доглядав, як своїх. Вони менше страждали від бруцельозу і поступово виздоравливали.

На тій фермі було приміщення, куди доярки зносили молоко. Туди працівники ферми заходили погрітися. Зайшов і я раз. Але більше не заходив. Доярки, переважно молоді жінки і дівчата, питалися, чому я їх обминаю. Може, мені краще з коровами?

– Так, – відловив я. – Мої корівки спокійні, не вживають таких брутальних слів, як ви, не розказують таких брудних анекдотів. Ви ж благородні жінки, ви матері, дівчата, і так паскудно себе поводити. Ви не дивитеся, чи то старший, чи дитина, чи дякон...

Я з першого дня не скривав, що маю дяконське свячення. То відразу рознеслося по селу. Прийшла була, як я ще був у Нюри, провідати “атца діакона” старенька бабуся. Принесла мені “сольоних агурчіков, кіслой капусткі”. Більше, бідна, нічого не мала. Тут люди були добрі, відчувалося, що їх предки колись були українцями. Але ті матюки, та мерзенна грубість у поведінці...

Доярки ж у нашій розмові:

– Захадіте к нам, захадіте, ми не будем! Нас нікто не учіл. Церкві нету, священіка нету, живіом, как животніе.

... Я почав до них знову заходити. То місце на фермі було першим у селі, де я проповідував перед великою групою людей. Працювали на фермі і хлопці, і чоловіки. Я мав на них добрий вплив. Розповідав їм про Бога, що добре робити, і що зле. Коли люди довідалися, що я можу хрестити (я лиш не мирував – не мав на то влади), почали приходити до мене з села. Охрестив одну дитину, охрестив другу, третю. Виявилось, що нехрещені і старші, яким по 18, по 20. Просили мене – я хрестив і їх. Хрестини відзначали урочисто, з обідами. Я лиш просив, щоби не зловживали на них горілкою. Згодом охрестив я дітей і голови колгоспу, голови сільради, завідувача фермою. Просили мене хрестити дітей і в навколишніх селах. Як прийшла весна, я об'їжджав села на ровері.

Великдень ми відсвяткували урочисто. Я правив Великодню Утреню, потім святив паски. То було велике, радісне, велелюдне Свято. Люди познімали вдома образи, йшли з ними процесією на цвинтар. Я правив по гробах...

Недалеко від села таборували цигани. У таборі народилася дитина, барон прислав по мене тачанку, себто бричку. Я взяв з собою Вітю. Цигани зустріли нас з піснями, танцями. Я охрестив дитину, цигани запросили на обід. Я ніколи не думав, що вони такі прекрасні кулінари. Потім я ще не раз хрестив циганських дітей. Вони чекали на дозвіл виїхати в Італію, запрошували й мене. Казали, що перевезуть без документів. Я дуже хотів додому і не тратив надію, що поїду на Україну. Хоч у нас, висланих, ту надію відбирали.

Деся за два тижні по приїзді зібрали нас у сільраду. Прибуло з району начальство КГБ, зачитало нам, що ми тут – на вічному поселенні. Сказало той папір підписати. Як прийшла моя черга, я заявив, що не буду підписувати собі досмертного вироку. Суд присудив мені тільки 5 років позбавлення прав. Іншого присуду не було.

– Ви што, бунт здесь поднімаєте? – КГБ до мене.

– Який бунт?! Чи ж я казав щось тим, які підписували ваш папір до мене? Я відповідаю тільки за себе. Добровільно шиї у ваш зашморг не запхаю. Нічого я підписувати не буду.

– Тогда ми вас снова – в тюрьму!

– Робіть, як знаєте. Для мене і тут – тюрма.

Вони поїхали без мого підпису. Тоді не підписався лиш я один. З тих тридцяти, що зі мною приїхало, лише два були з Галичини. І українців з Великої України було мало.

Прийшли весна, літо. Мені дали замість бика коня, бо треба було пасти худобу. Ми, пастухи, ставали на весну і літо кочовиками. Стадо йшло собі попасом все далі і далі. Степ – без краю. Ми відходили від Новоолександрівки і на 50 кілометрів. Лиш доярки приїжджали щодня машиною доїти. Вони показали мені дві корови, які мали дуже смачне молоко, і я, коли хотів пити, то собі надоював у пляшку – так навчився доїти. Мої корови, добре доглянуті зимою, на свіжій паші виздоровіли, і їх перевели у загальне стадо. А паша та була... високі, густі, соковиті трави. Чорнозем! Я пас корів добу, потім три доби був вільний. Мав досить часу на душпастирську працю.

Маючи такий графік роботи, і ще, попросивши Віктора виїхати один раз замість мене у степ, я зважився на дальшу мандрівку, про яку мріяв давно. Ми з Давидом взяли на дорогу хліба, посідали на ровери. Їхали польовими і лісовими дорогами навропростець, обминаючи села. Проїхали зо сто кілометрів, змучилися, але не шкодували, бо приїхали в казку. Бо побачити після чорних “рубльоних” ізб, оброслих бур’янами, кропивою (в Новоолександрівці навіть не знали, що січену кропиву добре давати і птицям, і свиням, і худобі – я їх і того навчив)... Бо приїхати з занедбаної москальської “деревні” і побачити чепурні біленькі хатки з обведеними і синім, і жовтим, і рожевим присьбами, з прекрасними, ніби вишиття, квітниками, з соняшниками (ще тоді, правда, не розквітлими) з вишневыми (деревця були, на жаль, карлуваті) садочками... з тином, на якому сушилися горшки... Як раділо тоді моє серце, який я гордий був за наших українців, як тішився, що можу тут, на чужині, показати Вікторові осколочок своєї України. Болючий осколок... Ще за царя-сатрапа завезли сюди охтирців із їх рідної Сумщини. А вони тут побудували собі Охтирку. Так і назвали нове село. І зробили все для того, щоб і нові оселі, і довкілля виглядали так, як удома.

Чи варто описувати, як мене тут земляки зустрічали. Насамперед нас погодували, потім відвели до клубу. Мови, правда, чистою вони не зберегли, але пісні були, як гірські потічки. Живили вони душу. В Охтирці я був не раз. Служив землякам, як священик. Я писав їм з України, як вернувся. Відписували й мені – КГБ пропустило лише два листи.

Раз плавав я в Новоолександрівці човном по озеру. Кличе мене з берега мама Давида:

– К вам гості приїхали.

Я подумав, що то хтось із литовських священиків. Вони жили в інших селах, я до них також їздив на ровері. Але ж кажуть, що незваний гість гірший татарина... їх було два. Поважні. Одягнуті начорно.

– Ето ви Васілік?

– Я.

– Харашо. Пашлі в комнату.

В хаті кажуть мені, що вони із КГБ, показують документи. Сіли за стіл.

– Нам известно, что вы крестите детей...

– А що, у вас є діти, яких треба хрестити? Їдемо...

– Такого початку розмови вони не сподівалися.

– Нет! Нет!.. По какому праву вы это делаете – калечите молодьож...

– То ви аж тепер дізналися, що в Новоолександрівці живуть молоді люди? А дотепер ви не знали? Ви не знали, як ваша молодь знущається з рідної мови? На кожному кроці – матерщина, нема різниці, чи хлопець, чи дівчина, чи тато, чи мама, чи сусід... Ви аж тепер довідалися, що маєте молодь? Вона калічена – вами! І тепер, коли молоді хлопці і дівчата, діти, між собою не матюкаються, шанують тата і маму – то ви кажете, що це я їх скалічив?

– Учтіте, а то получите срок.

Мусили щось сказати. Пішли. Я далі чекав на інших “гостей”, з червоними погонами. Але більше ніхто не тривожив мене до кінця заслання. Бо ж відкрив Всевишній вуха тим двом у чорному, і вони слухали, і мої гнівні, але гіркі слова знайшли дорогу до їх сердець, і вони, очевидно, так склали звіт про свою поїздку, щоб я не мав перешкод у праці на Божій Ниві.

9

В серпні прийшов мені дозвіл виїхати на Україну. Не гаючись, поїхав я на рідну землю. Того ж місяця я вже був у Бариші. Найбільше мене тішила думка, що я, нарешті, зможу висвятитися на священика. Як я не допитувався – не мав ніяких відомостей про те, що є на волі хтось із греко-католицьких єпископів. Вони всі були або вивезені, або розстріляні...

В кінці вересня прийшов до мене лист з Каунаса. Мій побратим о. Сянкус, з яким ділив я табірну баланду в Ольжерасі, повідомляв мене, що мене згоден рукоположити литовський єпископ. Я відразу вирішив – поїду! Але десь через дві години – ще радісніша звістка. Приніс її мені післанець о. Івана Готри. Я зрадів уже від самої звістки про мого дорогого сповідника, бо нічого не чув про нього від 1952 року. Радий був, що він живий, і що на Україні. Та моя радість була подвійною. Післанець отця повідомив мене, що до Львова із заслання повернулися наш старенький Владика Кир Микола Чарнецький. о.Готра розповів Владичі про мене, і Владика чекають, щоб я приїхав на свячення!

Відправивши в Каунас подячного листа, я на другий день був у Львові. Годі описати нашу радісну зустріч з о.Готрою. Зі сльозами на очах дякували ми Всевишньому за Його велику ласку, що допоміг нам повернутися на рідну землю. Отець відвів мене до єпископа. Владика зустріли мене дуже

прихильно. Повідомили мене, що моє свячення – за три дні. Мені було дуже приємно, що Владика на основі розповіді про мене о. Готри і розмови зі мною дійшли до такої думки. Але я попросив Владика відстрочити хоч на два місяці цю дуже важливу у моєму житті подію. Я хотів до неї належним чином підготуватися. Владика погодилися. До своїх духовних книг я долучив вивезені тепер зі Львова. Випрошені два місяці я напружено вчився.

10 листопада у Львові перед екзаменаційною комісією, у якій були о. Іван Готра, отець-професор Ієронім Тимчук, ЧСВВ, ще дві духовні особи, я успішно склав іспити. 18 листопада 1956 року здійснилися мої дитячі сни і збірні марення. У цей знаменний для мене день з рук несхитного Христового Воїна Преосвященного Владика Кир Миколи Чарнецького я отримав ієрейське свячення.

У Львові я довго не затримувався. Спакував у валізу чашу, фелон, книги – і в Бучач. У цьому старовинному місті на свято Архистратига Михаїла я відправив першу у своєму житті Службу Божу. Відправа була в помешканні Сестер-Служебниць. Підпільно, але вдень. На той час у сестер був отець-Ігумен Розумейко, ЧСВВ. Я був дуже радий, що отець був присутній на цій відправі. Усі наступні роки, аж до його смерті у 1967 році, о. Розумейко був моїм духовним провідником і ісповідником.

Того самого дня пішов я відправляти і в село Переволока. Тут на Службі Божій зібралося понад 200 людей. В кінці Служби Божої я сказав проповідь. Я звичайно промовляв після відправи, не хотів її затягати. Боявся, що ворог перерве. З ласки Божої, за все підпілля я не перервав жодної відправи!

На проповідях я заохочував людей до терпеливості, до вірності святій Греко-Католицькій Церкві, Апостольській Столиці, переконував, що Всевишній післав нам це терпіння як випробування, що за те він винагородить нас ще на цім світі, якщо ми виявимо любов до Нього, та не підкоримо свої душі тому безбожному більшовицькому світові. Про це говорив я людям в усіх селах, на кожній своїй проповіді.

Так почалася моя підпільна душпастирська праця на Україні. Ходив я від села до села. Щодоби – по 20, навіть по 40 кілометрів. Вдень – польовими дорогами і лісовими стежками. Вночі міг виходити на широкі гостинці, але там перед кожною машиною треба було лягати на обочину або й у канаву, щоб сховатися від світла фар. Бо полювали на мене і вночі. Полювали на мене постійно. Найкраще було їм захопити мене у дорозі. Робили на мене облави, засідки. Та енкаведисти, чи пізніше – кагебісти, не знали так отих стежинок, як знав я. Прощуміли десятиліття, але й зараз у моїй пам'яті їх сотні і тисячі. Дуже не любив я лісові галявини. Бо їх треба було перебігати. Було гірко бігати зі Святими Тайнами, та що подіяти... Боявся я, що загублю серед лісу окуляри. Я запам'ятовував дорогу. Провідники, які постійно ходили зі мною, дуже скоро стали мені потрібними лиш на те, щоб повідомити, коли мене схоплять, і щоб, як колись у партизанці, перед моїм приходом у село, піти у розвідку, чи не чекають на нас вороги. Бо і без проводирів я скоро знав, як підійти лісом чи яругами до Тарновиці чи Гостева, Заставців чи Зарваниці – з усіх сторін світу.

Ми ніколи не виходили із села тою ж дорогою, що входили. Часто обходили село лісом, щоб зайти з безпечнішого боку. Я навчився ходити по гущавині безшумно. Це дуже мені придалося. Найбільше міліція робила засідки в лісі. Раз у свята, йдучи з Надорожної до Клубівців, ми обминули 27 міліціонерів! Надорожна була під особливою міліцейською "опікою". І не випадково. У це невелике село в неділі і свята скоро почали приїжджати вірні й з інших областей. Вороги закрили церкву, але люди православних священників не пустили. Таких сіл на Україні було багато.

Правив у Надорожні старенький отець Любомир. Але літа брали своє, і настав час, коли отець настільки ослаб, що вже не міг відправляти. Про це я довідався у с. Микитинцях, що під Станіславом (тепер – Івано-Франківськ), куди приїжджав до свого двоюрідного брата. Розповіла мені про церкву у Надорожні монахиня Анна, Мироносиця, і попросила нею заопікуватися. Сестра Анна привела мене під надорожнянську церкву на початку грудня 1956 року. Привела – і залишила самого. Пішла по людей і паламаря. Сестра привела мене перший раз, бо її у селі знали. Без неї важко було би людям повірити, що я священник. Міг прийти до них якийсь підсланий кагебіст. Та і я швидше подібний був на якогось молодого робітника, ніж на священника. Я тішився, що так виглядав. Так було краще для конспірації.

Сестра пішла по людей, а я залишився сам. Не можу передати, як було мені тоді у душі. Перший раз у житті я мав відправляти Службу Божу не в міському помешканні, не в сільській хаті, а в Господньому Домі! Вернулася сестра з паламарем. З ними – зо двадцять селян. Я відправив, сповідав, причащав. Святі Тайни чекали неспожитими три місяці. Я їх спожив, натомість залишив свіжі. Люди

втішилися: то був знак, що я маю намір ще до них прийти. Відправляв я у Надорожні й у день Святого Миколая, потім приходив сюди майже щонеділі.

Наприкінці 1956 року я поїхав до Львова складати звіт Владиці. Зустрівся я у нього з греко-католицьким священиком із Закарпаття о. Павлом Мадяром ЧСВВ. О. Павло казав, що на його теренах мало священиків, запрошував мене для душпастирської праці. Я радо погодився. Владика були цим задоволені, і я до свого другого арешту один тиждень майже щомісяця проводив на Закарпаттю. А тоді я перший раз поїхав у Карпатську Україну разом з о. Павлом, у його рідне село Білки, що в Іршавському районі. Мандрував я від села до села. Мстичів, Раківці, Завадка... Які милозвучні українські назви!

Я намагався не лише духовно, але й національно усвідомлювати змоскалізованих русинів. Тут були сильні мадярські, чеські, румунські впливи. Тут глибше, як у Галичині, в'їлася в душу большевицька пропаганда. Це все треба було враховувати, проповідуючи. Вірячи мені як священикові, люди краще, як від мирянина, сприймали від мене нашу національну ідею.

І на Закарпаттю, траплялося, відкривали мені замкнену владою церкву, але здебільшого відправляв я у людських хатах. Тут не так, як у Галичині, чигала за мною міліція і енкаведисти, зате в поїздах було їздити дуже небезпечно, особливо на галицькій стороні. Я мав чого боятися, бо десь півроку у моєму паспорті не було відмітки про прописку. Про це я розповім далі.

Багато міліції знало мене в лице. Добре могли придивитися, коли на відправи люди збиралися сотнями, не поміщалися у сільській хаті, і треба було правити надворі, коли люди вклякали до Причастя, і я йшов до них зі Святими Тайнами. В багатьох селах Галичини, де збиралося на відправу багато людей, вже не можна було скрити відправу від кагебістів. Важливо було, виславши моїх провідників у розвідку, використовуючи їх дані, зайти на край села. Люди виробили тактику, як допровадити священика на місце відправи. Вони по одному, непомітно, підходили до мене. Коли збирався їх великий гурт, брали мене всередину, і ми рушали. Тих “опікунів” було не раз більше сотні, але людей завжди було набагато більше. Вони навіть під кулями не підпустили би до мене людоловів. Коли міліції і кагебістів було мало, то тихо стояли десь під парканом. Коли багато, то поводитися зухваліше – в час відправи кричали, свистіли, реготалися. Але коли я говорив проповідь, то вони замовкали. Слухали. Уважно слухали. Господи, чи дійшло до когось із них вкладене Тобою в мої уста Твоє живе слово?

“Мисливці” намагалися схопити мене по відправі. Але й тут люди мали свою тактику. Виходили гуртом з місця відправи. На кагебістів і міліцію сунула людська стіна. Перед ними несподівано розпадалася на малі групки. Ловці не знали, у якій з групок був я. А я був в одній з них посередині. Я тоді не мав ні вусів, ні бороди, і було добре, як вдавалося непомітно перебратися в жіночий одяг. І так було, що я відходив від церкви, знову перебирався в своє, вже міг доходити до другого села, а мої “опікуни” ще пантрували мене коло того місця, де я перед тим правив...

Траплялося, що людей повідомляла про відправи в Надорожній... обласна станіславська газета “Прикарпатська правда”. Отаким повідомленням: тоді-то й тоді у селі Надорожні якийсь зайшлий уніат, самозваний священик Василик буде баламутити людей, аби стереглися, не йшли. Але люди самі знали, кого й чого їм стерегтися. Після цих повідомлень людей на відправах збиралися дуже багато. Чи спеціально хтось додумався використати таким чином для оголошень совіцьку пресу? Могло бути й так.

10

У ніч із суботи на квітну неділю у 1957 році правив я у Долішній Переволоці. До сповіді прийшло 300 осіб. Я дуже втомився. Думав, що до ранкової відправи хоч трохи подрімаю. Але одна жінка попросила мене піти з нею і висповідати її дуже хвору маму, бо до ранку вона може не дочекати. Коли вона мене відпроваджувала назад, я побачив, що за нами крадуться. Я лишив її на дорозі, сам пішов швидше. Встиг зайти до хати Марії Гнитки. В неї я мав відправляти. На підвір'ї вже чекало багато людей. Я був переконаний, що люди до мене не підпустять жодного ворога, поки я не відправлю. Я закінчив Службу Божу, посвятив вербові галузки. Довго говорив проповідь. Люди плакали. Вони знали, що на мене чекають... Я казав людям, щоб вони витерли сльози, щоб, не корилися, що Всевишній хоче нашого терпіння, що Він випробовує нас, що чим більше жертв, тим швидше подарує Він нашій Церкві і нашому Народові свободу. Я закінчив. Мені відкрили вікно. Але лізти через нього по такій проповіді я не міг. Я встидався сам себе. Пішов у двері. За дверима на мене чекали. Я дався їм у руки. Мене допровадили до вантажної машини. Сказали сідати в кабінку. Загудів мотор, але їхати не

було як. Люди лягли під машину. Старші, молодші. Хлопці, дівчата, діти. Слідчий почав людей умовляти, запевняв, що мене беруть лиш поговорити. Не помагало нічого. Тоді слідчий попросив ... Мене! Я вийшов з машини. Сказав, що приймаю це випробування. Люди мене послушали. Повставали.

Мене повезли в Бучач. Тої неділі, я позбавив бучацьких кагебістів вихідного. Вони були люті, як оси. За мене взявся сам начальник КГБ Рибченко. Почав з перевірки документів. Причепитися не було чого, бо я ще мав Бучацьку прописку. Почався допит.

– Яким правом відправляєте по селах уніатські відправи?

– Я маю на те право Боже.

– Уніатської Церкви нема! Вона ліквідована!

– То в якій тоді я?

У начальника на дальший допит не стало слів. Зате мав кулаки. Важкі, величезні. Вдарив мене по голові раз, другий.

– Як є у вас такий закон, щоб бити священика, бийте далі. Як нема – будете відповідати перед Богом і перед людьми.

Далі вже було без кулаків.

– Випишуйтеся! І щоб духу вашого тут не було!

– Я нікуди звідси не поїду. Я вдома.

– Шукайте собі якусь роботу.

– Та я працюю: проповідую Слово Боже. А на яку роботу ви візьмете греко-католицького священика?

Допит – до обіду. Хто святив, де святив, кого знаю із священиків. Вмовляння впереміжку з погрозами, з гидкими матюками. Не довідалися і не добилися від мене нічого. Випустили. Ввечері я відправляв далі. За кілька днів мене повідомили, що я з Бучача виписаний. Це була біда більша, бо мене таким чином підвели під тюремні двері. Тепер мене могли замкнути як волоцюгу, за порушення паспортного режиму. Треба було негайно добувати той кріпосний штамп. Лиш десь за півроку зумів я приписатися у Микитинцях, під Станіславом, у мого стриєчного брата Степана Долина. Це коштувало часу, нервів і грошей. Але в державі, де продавали душу й совість, було можливим купити й прописку.

Час, коли я був по суті безпаспортним, не відсиджувався десь у хаті. Моя душпастирська праця не припинялася ні на день. Не лише ворогам нашим порушував я спокій. Кінець 1957 року. Я у Львові, на вулиці Вечірній. Підходжу до помешкання Владики Кир Миколая Чарнецького. Владика відкидають на подвір'ю сніг.

– А на вас є скарга! – кажуть мені після привітань.

– Від кого?

– Від наших підпільних священиків.

– Як?!

– Жаліються, що через вас перевіряють і їх, не дають їм спокою. Кажуть, що якщо ви не вгмонитеся, то підете до в'язниці, а за вами можуть забрати і їх. Просять, щоб я вас трохи стримав.

– То що я маю далі робити, прошу Владики? – зажурився я.

– Те, що дотепер. Я не на те вас висвячував, щоби стримувати.

Стримати мене хотіли кагебісти. Вони йшли на все. Готові були навіть мене ліквідувати. Не скажу, в якій місцевості і кого зустрів я серед лісу. Він був із сокирою. Я мав іти сам, але напросився мене супроводжувати хлопчина, учень четвертого чи п'ятого класу. То врятувало мені життя. Бо той, що чатував на мене у лісі, ще міг би зарубати мене самого, але не зміг взяти на душу життя невинної дитини. Він вийшов до мене з сокирою, але, видно, колись в дитинстві вчила його мама молитися і розповідала про Бога, про Боже милосердя. Хоч із часом це забулося. Він став на негідну дорогу, скоїв злочин, його замкнули. Випустили тепер, щоб мене вбити. Пообіцяли, що якщо він виконає їх завдання, то йому простять його провину, судити не будуть. Замість занести наді мною сокиру, той грішник прийшов до мене на сповідь. Він відійшов з моїм благословенням. Потім я довідався, що його таки засудили.

Після того випадку я став обережнішим. Вже не ночував по хатах, а в стодолах, коморах. Часто спав на оборогах, навіть як уже був сніг. На Великодні Свята люди хотіли їсти свячене. Посвятити як звично, коли все спечене, зварене і покладане в кошик, я міг би лиш в одному селі, від сили – у двох. Тому я взявся святити те, з чого пеклося: муку, яйця. Свячення і в такому випадку мало силу, а мені це дало змогу приступити до Великодного обряду вже по Квітній неділі. Велику радість мав я від такої праці, хоч недосипав, натруджував ноги. З ногами я мав клопіт. Ще в таборах, працюючи

вантажником на будові, дістав я плоскі ступні. Було мені важко, але я ходив від села до села і виконував свій душпастирський обов'язок. Знав, що зможу передихнути лиш по Святих.

У Великодню Неділю правив я у Надорожні, Тарновиці, Бортниках, у Великодний Понеділок – в Бучацькому районі. В ніч на вівторок правив у Баришах, де жили мої родичі. По Службі Божій захотілося мені переночувати в батьківській хаті. Не можна було дозволяти собі таку розкіш... Досвіта хату оточили, забрали мене, змученого і сонного. Повезли. Били по дорозі, били в Бучачі.

– Ви здесь не прапісани, как вы смелі так далеко ехать, насаждать уніатство?

– Я проїхав лишень 70 кілометрів, і то по рідній землі, а що ви аж з Москви приїхали – то вам можна?

Відповіли кулаками. Перевірили мої документи. У мене вже була тоді Микитинецька прописка. Повезли до Станіслава. Там мені влаштували театральну зустріч. Виглядало це так. Коридор обласного КГБ. Від вхідних дверей до вестибюлю – широкі сходи. Йду я по них, як король, по боках “почот” – бучацькі кагебісти. Назустріч мені, у супроводі свого почту сам начальник станіславського обласного КГБ із театально розпростертими руками й іронічною посмішкою:

– Вітаємо в себе сьогодні, у Великодні Свята, видатного уніатського проповідника. Дивно вам тут буде із нами “святкувати”?

– Нічого дивного. Якщо Господь хоче, щоб я сьогодні й вам, у ваших кабінетах проповідував Слово Боже – радо виконаю Його волю. Бог знає, що робить.

Вони не сподівалися, що так відповім. Жарті закінчилися. Допит: де народився, коли народився, де батьки, хто батьки, де діди похоронені, де й за що сидів, коли, де і хто висвятив, чому підкоряюся ворогові совіцького народу Папі Римському, чому згадую у Службі Божій фашистського прислужника Андрія Шептицького і зрадника України Йосифа Сліпого... Щось я відповідав, щось їм витлумачував, щось – відмовлявся. Випитували довго. Питання повторювали. Заставляли підписуватися, що я більше нікуди не поїду відправляти. Я казав, що не підпишу, бо поїду. Мене били. На очах у начальника КГБ. Він їх заохочував, але сам не бив.

Давно смерклося. Вечір. Ніч. Мені далі кажуть сидіти на твердому стільці. Слідчі змучуються й на м'яких, міняються. Засинаю сидячи. Мене термосять, заставляють відповідати. Правда, вже не били, хоч я й далі з ними не церемонився, говорив різко. Їх уже мало цікавили мої слова, їм було основне мене виснажити. Тактика їх за десять літ не змінилася. Десь о четвертій мені дозволили піднятися. Я був настільки втомлений, що впав би на підлогу і відразу заснув. А вони мені казали йти геть! Відпускали мене! Це було несподівано. Я собі думав, що мене вже не випустять. Втомлений, напівпритомний, я все ж таки зрозумів, що тепер, у цих стінах, мені буде безпечніше. Тому я відмовився виходити. Сказав, що я дуже змучений і перечекаю у них до ранку. Моя поведінка їх і здивувала, і розізлила. Мене підхопили під руки і з мерзенною лайкою поволокли до виходу. Замкнули за мною двері.

Не знаю, скільки я простояв, притулившись до них знадвору. Свіже нічне повітря ще більше клонило на сон. Я відчував, що мені небезпечно тут бути. Насилу відірвався від нагрітих мною дощок і поплентався, тримаючись то за дерева, то за парканець. Тривожно роззирався. Трохи далі загуркотіла машина. Їхала в мій бік, світила фарами. Я дивився, куди вона світить, щоб у світлі її фар завважити свого ката. Я відчував, що зазіхають на моє життя. Але той кат сидів за кермом. Коли я вийшов з-за дерев на відкритий простір, темне громаддя, сліплячи фарами, погнало на мене. Я відразу зрозумів кого мав остерігатися. Вже мав мені бути кінець. Але Спаситель ще хотів, щоб я ще послужив Йому на цій грішній землі. Не знаю дотепер, чи я зумів в останню хвилину відскочити, чи машина врізалася у дерево. Я не роздивлявся і не чекав, поки вона розвернеться. Я побіг. Побіг з усіх сил. Завернув у якесь подвір'я. Воно, на щастя, виявилось прохідним. Забіг у друге. Навіть на другий день не міг би показати, якими вулицями, вуличками, стежками рятувався. Опам'ятався я лиш у Микитинцях, під Степановим вікном.

В хаті перелякалися. Їм уже переказали, що мене забрали. Вони думали, що то приїхали за ними. Потім Степан казав мені, що знав, що говорять: „білий, як стіна”. Але зрозумів, що таким можна бути, лиш у ту ніч, дивлячись на мене. Казав, що я так виглядав. З ласки Господньої я скоро прийшов до себе і знову пішов туди, де мене з нетерпінням чекали. Полювали за мною далі. Всевишній оберігав мене, не давав ворогам у руки. Траплялося й обдурювати ворогів. Згадаю просто-таки кумедний випадок. Сталося так тому, що я був дуже змучений. Вночі відправляв в Курдибанівці, що в Бучацькому районі на Тернопільщині. Йшов по дорозі у друге село. Якби я не був украй виснажений, то до такого би не допустив. За мною загуркотіла машина. Коли я почув, вона вже була так близько,

що не було куди діватися. Машина зупинилася, переслідувачі вже вийшли з машини і йшли до мене. Але якось невпевнено. Тоді я повертаюся і йду до них.

– Ви когось доганяєте?

– Так.

– Хвилин з десять тому переді мною побіг якийсь чоловік з портфелем і весь час оглядався.

– І де він?

– Повернув туди! – показую на Бабулинці.

– Вони чимдуж до машини, розвернулися, поїхали.

Потім я довідався, що вони приїхали за мною у Курдибанівку, але не встигли. Сексоти (СЕКретні СОТрудніки) сказали їм, у який бік я пішов, і вони кинулися доганяти. Догнавши, збилися з пантелику моїм одягом. Я був в офіцерській шинелі, дуже зручній речі у моїх мандрах. А ще ті кагебісти були новенькі, не знали мене в лице. Та найбільше я завдячую за свій порятунок ласці Господній. Я тоді переживав не за себе, а за свою валізу: у ній були ризи, церковні речі. Не хотів Господь допустити, щоб над ними глумився ворог.

11

Ще про один чудесний порятунок. Десь у грудні того ж 1958 року йшов я лісом у Пшеничники до вмираючого. Був зі мною Василь Федорак, вернувся тільки-но з армії. Хоч листя на деревах не було і було видно далеко, ми завважили опричників, що на нас чатують, лиш за метрів десять від себе. Ні на що не надіючись, ми кинулися у якісь густі кущі. Але нас не побачили. Кущі були такі низькі, що ми могли сховатися у них, лиш стоячи на колінах. Ми ворухнутися не сміли, бо вони би вчули, так як ми чули кожне їх слово. Вони говорили про мене. Злилися, що я не йду. Ми клячали так годину. І ще з чверть, як вони забралися. Ледве тоді ми з землі піднялися. Ще снігу не було (і це нам послужило, бо по слідах нас би знайшли), але земля була холодна, як лід. Ноги не слухалися, та треба було йти.

Я вмираючого висповідав, запричащав. Вранці він помер. Ми ж у селі не затримувалися, вночі ж повернулися, бо рано я мав у Надорожні відправляти Службу Божу. Дуже скоро Надорожна стала підпільним релігійним центром Галичини. Багато людей приїжджало сюди з інших областей. Я правив по всій Галичині, по Закарпаттю, але в Надорожні – найчастіше. Раз після Вечірні, а вона закінчилася опівночі, бо до Сповіді було багато людей – своїх і приїжджих, повідомили мене, що у селі є КГБ і міліція. У Надорожній, як і в кожному селі, були сексоти з комуністів і державних активістів. Тому я був змушений дотримуватися конспірації: про місце, де я маю ночувати, знав тільки церковний сторож і господарі, у яких я спав. На цей раз, маючи повідомлення про ловців, я не пішов до тої хати, де було домовлено, бо туди треба було йти через село, а попросив Василя Федорака, який мене вів, дати знати Шлапакам. Їх хата була недалеко від церкви, під лісом. Господиня повіддавала доньки і тепер жила сама. У них було спокійно. У Шлапаків у темному куті сіней були маленькі дверці до комірчини. Мені у ній постелили. Я відразу заснув. Думав, що мені сняться і гуркіт, і крики. Але відізналася господиня. Пішла відкривати. Чув я, як нишпорять по хаті. Сподівався, що моїх дверцят не завважать. Але знайшли.

– Вставай! – закричали з порога.

– Прошу закрити двері, мені треба одягнутися.

Послухали. Я вийшов, привітався по-християнськи. Попросив у господині води.

– Ладно, пашлі!

– Я немитий не піду!

Пустили до мене господиню з водою.

– Тепер пашлі!

– Ні, мені ще треба помолитися! – не чекаючи дозволу, я став посеред хати на коліна.

Мене брали четверо. Один пішов до сільради за “воронком”, другий чекав на подвір’ї, третій у сінях. Четвертий стояв наді мною з пістолетом, поки я молився. Я молився на вервичці. Кілька разів. Молився я більше, як звичайно. Важко було у такому стані зосередитися на молитві. У ті часи в багатьох сільських хатах не було підлоги з дощок, а була земляна долівка. Така долівка була і в Шлапаків. Від землі йшов холод, ноги затерпли. Я важко підвівся. Перехрестився. Надворі уже добре сіріло.

– Я вже можу йти.

– Ні, тепер не підемо, тепер поїдемо. Зараз буде машина. Серед дня із цього хуліганського села ми вас не виведемо. Даремно ви хитрували. На цей раз вам від нас не вирватися. Я цієї ночі збудився від того, що піді мною проломився цей, як там у вас... бамбетель. Це добрий знак!

– Це добрий знак для мене! Це знак, що ви програли!

– Як так?! Ви в наших руках.

– Я в руках Божих!

– То що, буде чудо?

– Так! Я, як і збирався, буду правити у цьому селі Утреню!

І тут ударив церковний дзвін! Це було несподівано й для мене. Що вже говорити про мого “опікуна”. Він раптово зблід, як стіна.

– Що це?

– Це чудо Боже!

Дзвін не вгавав. На вулиці, на подвір’ї – крики. Чую – рвуться до хати. Нараз: бах! бах! бах! Три постріли. Стихло. Далі – шквал, буря! Ще трохи – розвалили би хату. Мене мусили вивести надвір. На подвір’ї, на вулиці – майже все село. Дівчата рвуть на собі одяг, виставляють під кулі оголені груди. То стріляв міліціонер. У повітря. Хотів людей цим присмирити, а озлобив ще більше. Вони накинулися на нього, відібрали пістолет і жбурнули в город, а самого підняли і шпурнули, як патином. Він лишився лежати на землі. Видно, від страху. У цей час вивели мене. Із словами “зраднику, кате”, люди накинулися на “мого” кагебіста. Я ледве їх спам’ятав. Людей чимраз більшало, їм уже не ставало місця на подвір’ї, на вулиці. Стояли й на городах. Люди мене визволили, взяли на руки і понесли до церкви. У цей час під’їхали дві машини з міліцією. Далі стріляли вгору. Люди повитягали міліцію з машин, поспихали її і машини в рів, закидали дрючками й камінням.

Рівно о десятій я почав правити. Все живе було у церкві і під церквою. Лиш сільський партійний актив помагав міліції вибиратися з рову і витягати машини. Потім мені сказали, хто серед ночі вдарив на сполох. Як я вже був у Шлапаків, Василько Федорак ішов до них – ніс мої речі. Ми так поступали, коли була небезпека. Хлопець побачив на подвір’ї міліцію і побіг дзвонити. Василько, на жаль, уже не живе. Загинув молодому віці. Дзвонить тепер у небесні дзвони.

По цій події Надорожню почали дуже пильно пантрувати. Найбільше перед Різдом. Як я міг обминути Надорожню на таке велике Свято? Людям було би дуже гірко. Розвідка донесла мені, що міліцейські пости – на всіх підходах до села. Лиш нема нікого коло церкви зі сторони лісу, бо в лісі – великі сніги. Ліс підходить у Надорожні майже до самої церкви. Я тоді лісом і прийшов. То зі сторони Тисмениці. Що ми пройдемо з провідником по таких снігах, не сподівалася не лише міліція, але й люди.

Я прийшов у Надорожню і на Щедрий Вечір. Богослуження зі свяченням йорданської води мало початися опівночі. Повечерявши у старшої сестриці Насті – а вона жила скраю села – децьо дев’ятій перейшов я ближче до церкви, на вулицю Чорнолізьку. Тут жили Кавецькі, четверо: старші газди і молодята. Я хотів у них кілька годин поспати. Децьо через годину я збудився від криків, грюкоту. Бушували під хатою, світили у моє вікно ліхтариком – воно було зверху не заслонене. Щоб мене не побачили, я ліг на підлогу. Мене покликали в кімнату молодих. Вони скинули зі свого ліжка постіль, верету, розгребли соломі до дощок і сказали мені лягати на них вниз головою. Зверху знов накидали соломі, розрівняли, як могли, постелили і лягли зверху. Аж тоді господарі пішли відкривати двері. Зайди нишпорили по цілій хаті, заглядали на стрих, навіть у піч, під ліжку. Стягти з ліжка молодих не додумалися. Я ж під молодими ледве дихав. Хтось із них лежав на моїй голові. Я відчув, що більше не витримаю, як ... почали дзвонити! Міліцію з хати – ніби вітром видуло!

За сільським звичаєм молодь у Надорожні плете у Щедрий Вечір вінок. Ним завітчують хрест над криницею, у якій святять воду. Коли хлопці і дівчата несли до хреста готовий вінок, побачили сани з міліцією. Кинулися перекривати дорогу, дзвонити. Побігли за саньми. З саней почали стріляти. На цей раз – не вгору. Але поранили лиш... свого фірмана. Гнали, як скажені. Переїхали дівчинку шкільного віку (люди її відвезли до лікарні, але вона, Богу дякувати, дуже не постраждала). Міліції вдалося виїхати з села. Люди подумали, що на тих санях повезли мене, і півсела кинулося до Тлумача (а він – за три кілометри від Надорожни) мене визволяти. Люди наробили в Тлумачі переполоху. Міліція була настільки перестрашена, що водила людей по камерах, де тримала заарештованих – показувала, що мене там нема.. Ті, що ходили до Тлумача, дуже втішилися, коли повернулися і застали мене в селі. Я, як і збирався, відправив Вечірню, Службу Божу, освятив воду, і, поки розвиднілося, пішов на інші села.

Переглядаю я оці записи, і дуже вони подібні на якийсь детектив. Я втікаю, ховаюся, мене або ловлять, або мені вдається втекти чи заховатися. Декому з людей, які ще пам'ятають страх, занесений у їх душі сталінським режимом, і, попри демократію про людське око, підтримуваний і режимом хрущовським, може здатися надуманою моя поведінка з ворогами нашої Церкви. Відсилаю їх до початку моїх споминів, де я писав про умиртвлення тіла, до яких вдавався чи не з дитинства, до мого щирого почитання і бажання наслідування Святого Мученика нашої багатостраждальної Церкви Преосвященного Йосафата Кунцевича. Та й, з ласки Божої, зміцнив я свій дух у сталінських концтаборах.

Ворог мій, ворог нашої Церкви не мав за душею нічого, крім виссаного з пальця диявольського “вчення”, у яке і сам не вірив. Я ж мав за собою міцну, неприступну, величну скалу, на якій гордо стояла моя зневажена, мордована червоним дияволом, але нескорена, свята наша Українська Греко-Католицька Церква. Були моєю опорою, крім Святого Йосафата, Князь нашої Церкви, Князь України, Український Пророк Митрополит Андрей Шептицький, його достойний учень, що довгі роки карався в сатанинських таборах і тюрмах, але не зламався – Патріарх Йосиф Сліпий і закатовані большевицькою ордою наші Владики, і наш героїчний Народ. Народ наш, що неопалимою купиною відроджувався Божою Силою після пожарищ і руйнувань, Народ, що більше звик до бур і негод, як до мирного неба, Народ, який жертвував собою ради християнської і національної Ідеї. Чи є більше вдовolenня на цьому світі, як служити Божим Ідеалам і за них терпіти, як служити і каратись за Господом обраний для терпіння і страждань боголюбивий Народ наш? – Він бо як Ісус витерпів муки свої за все людство. Терпіннями і стражданнями своїми Україна рятує світ!

Мав би я, може, більше говорити про відправи, про душпастирську працю. У них я дотримувався наших християнських канонів, усе робив, як і кожен інший підпільний священник. Відрізнявся я хіба-що своїми проповідями і повчаннями, які були, мабуть, більше патріотичними від інших. Не бачу у цьому зла і не каюся, бо наша Україна так само терпіла від ворогів, як і наша Церква, і не можна було дбати про відновлення прав нашої Церкви, не дбаючи за воскресіння України. Наша Церква стоїть на твердому підмурівку – Христовому Вченні. Але має вона й ще одну несхитну опору – наш Український Народ. Воля України – це дарунок Всевишнього за служіння нашого Народу своїй рідній Церкві.

Ще не усвідомлено, як послужилася своїми стражданнями вся наша Україна Вселенській Церкві, усьому світовому християнству.

12

Того революційного виступу (так охарактеризували би марксистичний випадок у Тлумачі, коли Надорожна прийшла мене визволяти і перед нею капітулювала навіть міліція), вже кагебістам було забагато. Вони прийшли до висновку, що моє дальше перебування на волі вже стало небезпечним. Про можливість повторного ув'язнення нагадували мені при кожній зустрічі: “За тобою параша плачєт”. Схопити мене у Надорожні чи якомусь іншому селі вони не могли. Вибрали Станіслав. Тут я зупинявся перед поїздкою до Львова.

Я був у Станіславі 22 січня 1959 року. Приїхав разом із Василем Федораком. Він пішов купувати нам квитки на вечірній (десь о 19-й годині) поїзд до Львова. Мене ж о 15.00 зустріла в місті с. Анна із згромадження Сестер Мироносиць. Відвела перепочити в кам'яницю, що була недалеко від ринку. Там мене чекала с.Тетяна із згромадження Сестер Діви Марії, донька покійного отця Петра Голейка. Ми мали незадовго до від'їзду зустрітись з Васильком в умовленому місці. Лиш вийшли на вулицю – я завважив, що нам навпроти ідуть у ряд чотири підозрілі. Оглядаюся – ззаду ще чотири. Доганяють.

– Прошу від мене відійти. Ми оточені! – кажу тихо до Тані.

Таня відступила. Ті задні її не рушили. Вся увага була на мене. Я, хоч і повільніше, але йшов далі. Коло широкої брами кільце замкнулося. Вони накинулись на мене. Трохи далі чекав на всяк випадок “воронік”. Але я мав звідати особливі почесті – попри нас за браму заїхала чорна “Волга”. Мене збиралися у неї посадити. Туди мене волокли. На вулиці були люди. Спостерігали за ловами. Могли думати, що то доблесні правоохоронці чинять подвиг, забираючи якогось бандита. Чи міг я допустити, щоб вони так подумали про мене, греко-католицького священника?! Ловці того не сподівалися. Бог удесятєрив мої сили, і я вирвався. Але не втівав. Почав кричати на повний голос:

– Ви бандити! Ви що, хочете мене потайки забрати? Не вийде! Будуть усі люди знати, хто ви є, і кого забираєте! Я греко-католицький священник Павло Василик! Ви помордували наших священників і єпископів, помордували весь наш Народ!

Я говорив і говорив. Людей збиралося чимраз більше. Кагебісти ніби закам'яніли. Боялися мене рушити! Я говорив, що не підписав православ'я, відправляю у греко-католицькому обряді і тому зазнаю переслідувань, що мене арештують не представники влади, а бандити. Бо інакше мене позбавляли би волі так, як у цивілізованих країнах, а не влаштовували б серед міста полювання, не ховалися б у цивільний одяг, не закривали лиця шапками. Я закликав людей триматися святої нашої Греко-Католицької Церкви, віри батьків своїх, щоб не піддаватися на приманку московській церкві, яка позапирала наші храми. Я проповідував до людей з півгодини. Як скінчив, люди розступилися, щоб я втівав. Я побіг, але мої чоботища поховзнулися на слизькому. Я впав. Мисливці накинулись на мене. Боялися, що люди мене не дадуть, але ще більше боялися за свої погони, які би їм повідривали, якби мене упустили. Зграбастали мене, понесли до "Волги". Я коло машини – ноги догори! Замість у кабінку, висадили мене на дах і сміх, і гріх! Але якось втлумили – і рвонули з місця. Добре, що підібрали мої окуляри...

У той час, коли поїзд з вокзалу вирушав до Львова, я переступав поріг обласного КГБ. Мене зустрів черговий. Десь за хвилини десять почали сходитися ті з більшими звіздами. Обурювалися, що я посмів назвати їх бандитами. Обіцяли за це окрему статтю. Я висловив протест з приводу мого бандитського арешту. Далі – звично запрацював кагебістський конвеєр. Одні змінювали інших. Дехто просто відбував чергу. Дехто насміхався. Дехто прислухався до моїх слів. Я як досвідчений арештант відчував, що це ще просто забава, а не якийсь ґрунтовний допит. Знову хотіли мене змучити. Я вже передчував якусь нову пастку і заявив, що більше не скажу слова, бо дуже змучений, і хай дадуть мені відпочити. Та на цей раз відвели мене до камери.

У 1947 році, коли я вперше переступав поріг в'язниці, я співав "Страждальна Мати". Тоді був саме час на цю божественну пісню, бо то був час Великого Посту, перед Христовим Воскресінням. Тепер же був час Різдва, але я знову співав її. То була моя молитва до Пречистої Диви Марії, до Пресвятої Богородиці. Своєю піснею я просив у Неї сили, аби допомогла мені і на цей раз перебути неволю і щасливо повернутися до своєї пастви. Камера була одиночна. Вона зустріла мене знайомим запахом, що йшов від параші. Я виліз на нари, грубі дощані нари без якоїсь шматини. Я виліз на них і відразу забувся у твердому сні. На допити не прийшлося довго чекати. Але вони зразу були нудними, сіренькими. Все допитувалися, чому я сказав, що вони – бандити. Я їм пояснював.

Десь через тиждень мене завели не до кабінету слідчого, а в розкішний зал. Мене повідомили, що на розмову зі мною приїхали з Києва. Десь за хвилини десять прийшло четверо: Начальник КГБ; Бібик – уповноважений у справах релігії в Станіславській області; Вільховий – уповноважений у справах релігії при Раді міністрів УРСР. Хто був четвертий – не знаю. Очевидно, якийсь кагебістський начальник з Києва. Розмову почав Вільховий. Чоловік у літах, він чемно привітався зі мною. Заговорив по-дружньому:

– Як це ви знову опинилися в тюрмі? Вже другий раз... Я, як довідався, що ви в тюрмі, приїхав особисто, щоб допомогти вам вийти на волю.

– Чим маю заплатити за ту волю?

– Ви повинні зрозуміти самі: вам треба раз і назавжди порвати зв'язки з Римом, покинути уніатську Церкву і перейти на православ'я. Тоді будете на волі. Я постараюся, щоб ви правили у Станіславі, в катедрі.

– Дякую за турботу, але це неможливо.

– Чому?

– Бо я проповідую перед людьми, що єдина Церква Христова – то Вселенська, Католицька, до якої належимо ми, українські греко-католики. Я не можу змінитися. Це неможливо! Про жоден перехід не може бути й мови! Я належу до Церкви, яку заклав сам Ісус Христос!

– Я не можу вас зрозуміти. Ви вже раз там були і знаєте, чим то пахне...

– Знаю.

– Ви себе не шкодуєте? Ви молодий, здоровий. Ми вам даємо вибір...

– Маю до вас одне питання, – хочу перевести розмову в інше русло.

– Прошу.

– Ви – віруючий?

– Ні, я атеїст.

– Мене це дивує. Ви атеїст, а виступаєте місіонером православної церкви. Ви не пропонуєте мені перейти в православ'я – ви мене зобов'язуєте! Погрожуєте! Що то у вас за церква така? Хто нею керує? Ні, проти Правди Христової, проти Католицької Церкви я не піду!

– Ви себе не шкодуєте... – далі він своє.

– Ні, я себе шкодую. І себе, і людей, серед яких працюю. Якби я їх не шкодував, то покинув би і Церкву, і Народ, не готував би його до вічності, бо крім життя на землі є ще життя вічне.

– А я не маю вас за священика! Вас нема в моїх книгах! – втрутився Бібик.

– Я записаний у книгах Небесних.

Моя відповідь розізлила Вільхового. Він утратив терпець:

– Або переходите в православ'я, або зігнієте в тюрмі!

– Мені казали, що мене згноять, у 47-му. Але я вернувся. Бог допоможе – повернуся щасливо і на цей раз. А якщо ні... Чи зрозумієте колись, як солодко терпіти за Христову Церкву?! Ваша кара – це честь для мене!

– Наша влада занадто гуманна, але як треба вас повісити, то повісимо!

– З того треба було починати! – Мене відправили в камеру.

Далі вже було звичайне слідство. З погрозами, з криками, з приниженням. Постійно повторювали одні й ті ж питання:

– Ви проти ССРСР! Ви з його ворогами! Вас святили на Джеккаганським камінню!– В тому моє щастя, що мене святили на камені. Бо на скалі, на камені – Христова Церква. Навіть ім'я улюбленого Христового Апостола, найпершого Папи Римського – Петро. Від “петрос”, що означає “камінь”. Церква, яка на скалі, непідвладна пекельним силам. Не подужаєте її і ви!

– Хто вас святив?

– Єпископ.

– Ім'я!

– Я присягнув, що не скажу.

– Ми самі знаємо.

– То ваша справа.

– В яких селах ви відправляли? Які люди вас приймали?

– Сіл не пам'ятаю, прізвищ не знаю. Щоденника не веду, ніде нічого не записую, назви сіл і людей не запам'ятовую спеціально.

Питали мене й про Василя Федорака. Я тоді не знав, що його схопили. Але два квитки до Львова, які при ньому знайшли, не були достатніми речовими доказами для арешту. Його потримали лиш два дні. Василько тримався мужньо.

Якось слідчий Нікітін запитав мене:

– Чому українці так не люблять русскіх?

– Я здивований вашою мовою. Чи їм хтось робить у нас кривду? Українці ненавидять совіцьку власть; бо не можуть забути ні голоду 33-го, ні облудного “визволення» 39-го, ні невинної крові 41-го і наступних років. Український народ повставав не проти “русского” народу, а проти безбожної держави.

Слідчий дуже втішився моїми словами. Негайно викликав прокурора. Я ще раз повторив. Прокурор записав, я підписав. Робили мені очні ставки. Перший раз – зі студентом підпільної Львівської духовної семінарії Петром Пиріжком, теж переселенцем. Привели до мене Петра:

– Ви його знаєте?

– Мені цього питання не потрібно. Питайтеся того, кому треба.

Питають Петра. Каже, що мене знає. Проситься до мене в камеру, щоб, як і я, мати від Всевишнього ласку – терпіти за Святу Церкву. Слідчий лютував. Петро, як відходив, просив у мене при ньому благословення! Оправдав він перед Господом ім'я своє!

Очна ставка з Федораком:

– Чи знаєте цього хлопця?

– Я багато хлопців знаю!

– Ти знаєш цього бродячого попа?

– Якого? Бродячого? – почервонів Василь від завданої мені образи.

– Ось цього уніата, що баламутить людям голову!

– Не смійте так говорити! Він не баламутить! Він вчить нас Закону Божого! Це наш священик!

– Ти в армії був?

– Ні.

– То вже й не будеш. Ми тебе звідси не випустимо.

– Прекрасно! Збільшите мої заслуги перед нашою Церквою!

Аж тут слідчий не втримався. Почав матюкатися. Я обурився. Питався, чи він має встид говорити так перед священиком. Шаленіючи від люті, слідчий вигнав нас із кабінету. Більше мені свідків не приводили. Перед самим судом приснився мені сон. Що я у церкві, в Надорожні. Треба відправляти, а я сиджу на підлозі біля проповідальниці. В руках у мене – великий дерев'яний хрест. Такий, як кладуть на роздоріжжях. До мене підступають здивовані люди:

- Чому не починаєте, службу Божу?
- Отак буду сидіти 5 років і 5 років тримати хрест.

Так я вгадав свій вирок: 5 років ув'язнення і 5 років – без права проживання у Галичині. Кожної днини приходили під тюрму люди. Вікно у камері було високо, тяжко було до нього дотягнутися. Я часто видряпувався і махав людям рукою. Вони мене бачили. Люди приносили мені передачі, але за час слідства не допустили до мене жодної.

13

Якось люди довідались, коли суд. Прийшло їх у той день дуже багато. Оточили в'язницю з усіх боків, бо не знали, звідки мене вивезуть. Чекали мене і коло станіславського обласного суду. Але не дочекалися. “Ворон довго возив мене міськими вулицями. Потім виїхав на рівну дорогу. Через хвилини 15 швидкої їзди зупинився. Мене привезли до Лисця. Завели в клуб, де мав бути суд. Я запитав:

- Чому не судите мене в Станіславі?
- Там нема вільних судових залів.

Причина була в іншому – боялися людей. Мене по-зłodійськи арештували; по-зłodійськи й судили. Суд був “відкритий”. “Публіка” у залі – кагебісти і кореспонденти. Зайшли судові чиновники. Звичні формальності. Зачитують акт звинувачення. Такий і такий, так званий уніатський священик, висвячений нелегально. Їздив по містах і селах у різних областях, в уніатському обряді відправляв Служби Божі, сповідав, причащав, хрестив, вінчав, хоронив, освячував, не маючи на це права і порушуючи закон. Сіс ворожнечу між православними уніатами. Доводять його незаконну діяльність вилучена у його двоюрідного брата Долика Степана, який проживає в Станіславі, на вул. Радянській, 126, велика кількість антирадянської літератури релігійного змісту.

У мого брата забрали мої Святе Євангеліє, Часослов, тритомний Катехизис, Акафістник, Требник, Службеник і книжку о.Пристая “Із Трускавця до хмародер”. Я відразу запротестував, що література, яку в мене забрали, є духовна, а не антирадянська. Вимагав принести її в зал, щоб люди переконалися. Почали викликати свідків. Хоч як я був змучений допитами і тюрмою, намагався не подавати виду, не хотів виглядати похмурим і пригніченим. Я служив Всевишньому не лише за церковним Престолом, але й тут, на лаві підсудних. Бороню тут не себе, а святу нашу Апостольську Церкву. Я і тут своїм виглядом намагався заохотити наших людей до витривалості, підтримував їх духовно. А вони, дорогі мої, підтримували мене. Коли впускали їх свідчити, вони насамперед голосно зверталися до мене:

- Слава Ісусу Христу!

– Кожне їх Християнське вітання силою наповнювало мою душу, і на цьому мерзенному судилищі відчув я велику радість від служіння Всевишньому, нашій багатостраждальній Церкві і нашим людям, які не тратили лиця й перед лютим ворогом.

Свідчить Петро Пиріжок:

– Я належу до Української Греко-Католицької Церкви. Отець нікого з нас не силували ходити на його відправи. Ми самі їх просили. Ви нашу церкву закрили, а до костьола і до московської православної ми не ходимо. Ще раз кажу, що отець наш нічого не винні!

Допитують Василя Федорака з Надорожні:

- Ти в Бога віриш?
- Вірю.
- Як? Такий молодий, у школі вчився – і ти віриш у Бога? Ти комсомолец?
- Ні.

– От бачите! То вина цього уніатського священика. То він агітує молодь проти комсомолу!

– Ні, то мене агітували в комсомол. Заставляли силою! Ми від вашого комсомолу у школі через вікна втікали! Всім, хто не хотів бути комсомольцем, познижували оцінки. Чи це справедливо?!

– Ви послушайте, як він говорить! Це – наука бродячого уніата!

– Мене так навчили тато і мама! Вони старші за нашого отця! Вони греко-католики. І все село наше греко-католицьке. Не винить ні в чому нашого отця! Церква починається не від священика, а від Спасителя нашого Ісуса Христа! Священик лиш виконує свій обов'язок!

Не прочитаєш, Васильку, цих рядків, бо забрав Тебе в молодому віці до Себе Всевишній. Молю за Тебе Спасителя і Пресвяту Заступницю нашу Богородицю Діву Марію. Не лише на владиках наших і на священниках, але й на таких величних, щирх, безстрашних, як у Тебе, серцях, тримається наша Віра, наша Церква. Візьми його, Господи, у Царство Небесне!

Так свідчили всі. Молоді, старші, чоловіки, жінки. З Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Тернопільської областей. Останнім викликали свідчити надорожнянського дяка. Онуфрій Морикіт – статечний, у літах. Перебував усі криваві війни століття. Непохитний у вірі. Став твердо серед залу, ще й сперся на довгу і грубу патерицю. Здавалося, що прийшов він сюди не від плуга, а що сам Спаситель прислав до мене свого Апостола. Суддя посмів запитати його, як і кожного:

– Ви вірите в Бога?

Дяк розправив груди. Ступив крок до суддів. Гримнув палицею до підлоги. Промовив повільно, виразно і голосно:

– Так, панове судці! Я вам кажу: людина, яка не вірить у Бога – є як той скот!

Його негайно вивели із залу. Оголосили перерву. Я собі на суді адвоката не шукав, вони самі призначили мені захисника. Такого “захисту” світ не знав. Він лише весь час до мене:

– Як ви посміли, як ви посміли...

– Ви прийшли мене захищати, чи помагати прокуророві мене звинувачувати? – питався я його на “процесі”.

Я відмовлявся від його послуг, але на то не зважили. Потім стягнули з мене 70 карбованців за адвоката. Вирок був такий, як мені приснилося.

У травні повезли мене у Мордовію, в Явас, на 2-й лагпункт. Дали мене працювати на меблеву фабрику. Я став верстатником широкого профілю. Освоїв стругальні, шліфувальні, фрезерні верстати. Потім мене перевели на 1-й лагпункт, зробили металістом. 1-й лагпункт був особливий, спеціальний табір, куди звозили християн усіх конфесій: католиків, православних, протестантів. Були в таборі і наші греко-католицькі священники. Тут, у цьому таборі, чекала мене велика радість. Сюди перевели у 1960 році великого нашого Мученика за Христову віру Патріарха Йосифа Сліпого. За два роки волі я не встиг відвикнути від табірної життя. Ледве дочекався кінця зміни – і до Блаженнішого. У цьому таборі духовним життям керували Владика. Вони проводили з нами диспути, наукові конференції, теологічні зібрання. То все, ясна річ, не відбувалося відкрито. Ми дотримувалися строгої конспірації. І Владика, і я вже були добре навчені.

Так нам минув рік. Потім начальство згадало, що я рецидивіст, та ще й небезпечний. Запроторили мене у Потьма-Яваську тюрму. Тюрма та була, правда, барачного типу. Мені видали, як злочинцеві, смугасту одягу. Загнали у тісну камеру. Від стіни до стіни тулилося нас з 15 арештантів. І тут були зібрані всі конфесії. Був між нами римо-католик о.Альфонс із Литви. З греко-католиків я був один. Підприємств тут не було, а щоб мати з нас якусь користь, то водили працювати на город. Там я назбирав трав, насушив, і зробив собі пахучий матрац.

Деся за півроку Всевишній обдарував мене такою великою ласкою, якої я й не смів сподіватися: до моєї камери ввели Блаженнішого! Наш Патріарх також утішилися, як мене побачили. Моє місце на нарах було вигідне: коло стіни. Я запропонував його Блаженнішому, віддав їм свій сінник. Через похилий вік і погане здоров'я їх на роботу не пускали. Як дійшла городина, не раз вдалося приховати для Блаженнішого то зелену цибульку, то морквинку. Взимі нас заставляли відкидати сніг, виконувати інші господарські роботи. Як я спішив до камери, де мене чекали Блаженніший! Довгі роки поневірянь по таборах і тюрмах не зламали їх, не затьмарили їх світлий розум, і я міг якнайбільше користати із взаємин із такою величною постаттю в нашій Історії. Я дістав від Всевишнього такі привілеї, про які не міг мріяти ні один студент, ні один аспірант на волі. У стократ винагородив Господь мої терпіння! Знав би я був на волі, що мене чекає за колючим дротом така зустріч – не гаючись, пішки пішов би у ці табори!

Мої інтенсивні студії тривали, на жаль, недовго. У лютому чи березні 1963 року Блаженніший, поблагословивши мене востаннє, переступили поріг нашої в'язниці, їх чекала воля. Ми розсталися надовго. Лиш через 29 літ я ще раз побачив Блаженнішого, коли приїхав у Рим, щоб, виконуючи їх Заповіт, перевезти їх стражденне тіло на нашу рідну, уже вільну Україну.

В кінці 1963-го з мене зняли строгий режим і знову перевели на 1-й лагпункт. Знову працював на машинобудівному заводі. Найбільше – підручним. Я носив метал, підносив до верстатів важкі заготовки, відносив готову продукцію. То була важка, виснажлива праця. Весь час на ногах.

Непосильне навантаження на мої хворі ступні. Не робили мені якоїсь скидки до останнього дня мого ув'язнення.

Мій термін закінчився. 22 січня 1964 року я був уже за тюремним парканом. Тепер почалися мої поневірвання з припискою. Проживати в Галичині мені було категорично заборонено. Я їздив прописуватися в Кримську, Дніпропетровську, Харківську, Київську області, в Молдавію. Всюди відмовляли. Якось удалося приписатися на Хмельниччині. Але через рік довідалися, що я – греко-католицький священник. Запропонували православну парафію. Я сказав, що погоджусь, як мені дозволять на Службі Божій згадувати Папу Римського. Мене виписали.

Я у ті всі області їздив лиш приписуватися, там постійно не жив. Відразу по таборах повернувся я до своєї велелюдної пастви. Мав у своїй духовній опіці ті ж, що до арешту, міста і села. Ще й додалися нові. Я не мав ні прописки, ні державної роботи. Мене могли знову замкнути не лише за порушення паспортного режиму, але й за бродяжництво. Помогли мені добрі люди. За час мого ув'язнення студент підпільної духовної семінарії, мій щирий і безстрашний захисник на судовому процесі Петро Пиріжок закінчив студії і висвятився. О. Петро зустрів мене після мого повернення з табору зі сльозами радості. Він повів мене у Львові до Івана Щавеля.

Іван Щавель – колишній наш партизан, політв'язень. Працював фармацевтом. Саме тоді організовував збір лікарських рослин. Взяв мене на роботу збирачем. Це вже була державна робота. Вона була приємна, корисна для людей і дуже вигідна для мене, бо виправдовувала перед можновладцями мої мандри. Так із десять літ текло моє життя. Вдень збирав зела, лазив по липах за цвітом, сушив назбиране по людських стрихах (заодно робив людям порядки, бо перед сушінням треба було ті стрихи часто вимести), а ввечері і вночі ніс свою християнську службу. Ніхто не контролював, скільки годин на день чи на тиждень я був зайнятий, я відчитувався тільки зібраною сировиною. Коли треба було більше часу приділити душпастирській праці, я користувався допомогою добровільних збирачів із селян. То були переважно молоді хлопці, яких я таким чином гуртував коло себе, вчив їх Святого Письма і приглядався, хто готовий із них іти по такій же, як я, тернистій дорозі.

Нарешті КГБ принохалося до нашої “фірми”. Крім мене, нею прикривалися о.Пиріжок, о.Чолій, василіяни брати оо. Янтухи. Нас порозганяли. Тоді я приписався до батьків у Бариші, поїхав до Тернополя і там підписав договір із 95-ю аптекою на збирання трав. Тут протримався з кілька років. Потім улаштувався на таку ж роботу в Бучачі. Я збирав трави 23 роки.

Табори лишили слід на моїм здоров'ю. Я легко простуджувався. Найважче мені було за епідемії грипу. Я обслуговував і хворих. Часто заражувався. Дуже захворів грипом 5 вересня 1970 року. Слабість відчув раптово. Ледве добрався до хати, у якій вже ніхто не жив. Я мав ключі від родини померлої, і я, як приходив у село пізно, щоб не турбувати людей, ішов сюди ночувати.

Цілий день пролежав я сам у високій гарячці. На Свят-Вечір до мене прийшли – прислала сестра-монахиня. До Бариша було 15 кілометрів, але додому їхати мені було небезпечно. Дали знати до Підпечер, що під Івано-Франківськом. Звідтам приїхав по мене Григорій Сімкайло, учень підпільної духовної семінарії. Доглядав, поки я був у гарячці. Вона доходила до 40 градусів. Стан мій був важкий. Закликали священника, щоб мене висповідав. Він прийшов перестрашений. Без Святих Тайн, без оливи для помазання...

У Господніх планах не було ще забирати мене з цього світу. Гарячка почала відступати, і ще на Різдво мене потайки перевезли в Бариш. Тут до мене прийшов лікар, призначив заштрики, їх робила медсестра. Хвороба мене дуже ослабила. Мені йшла носом кров, я не міг їсти. На Йордан мене чекало нове випробування. Прибігли сказати, що йдуть до нас “гості”. Тоді були у нас хлопці з Надорожни, приїхали мене провідати. Вбрали мене в кожух – і надвір. Я не міг іти. Мене зо 5 кілометрів волокли снігами. Завели нарешті до моєї сестри, яка жила на краю Бариша. Така “мандрівка” пішла мені на користь: до мене повернувся апетит. Я зі смаком з'їв цілу тарілку голубців з тертої бульби. Вночі за мною приїхала машина з Підпечер. По дорозі нас затримали, але з автоінспектором чергували хлопці з Надорожни. Попросили міліціонера і він нас відпустив. У Підпечерах у Сімкайлів я пробув недовго. Брат забрав мене до Львова. Там у сестри я долікувався. Лиш почався Великий Піст – я вернувся до душпастирської праці. Але ослаблений був дуже. Ще довго ходив із паличкою.

1 травня 1974 року в моєму житті сталася визначна подія – мене висвятили на єпископа. Висвячував мене львівський єпископ Кир Йосафат Федорик. Свячення відбулося у селі Вільхівці Жидачівського району. До моєї душпастирської праці додалося. Треба було готувати для нашої Церкви нових душпастирів. Я вчив нашу молодь. Висвячував їх на священників.

Вся моя праця далі була під невсипним оком КГБ. Вони не забарилися привітати мене з високим єпископським саном. То привітання, ясна річ, було глузливим, але я не заперечував. Чемно їм подякував. Далі при цій “зустрічі” – звична бесіда:

– Перестаньте відправляти у незаконнім уніатським обряді Церкви, якої не існує!
 – Буду далі відправляти і я, і все наше духовенство. Наші відправи – свідчення того, що наша Церква таки існує!

– Ви були за ґратами дияконом і священиком. Ще підете в тюрму і як єпископ.

– Вашу кару сприйму як нагороду від Бога за мою душпастирську працю!

Такі наші “бесіди” були не раз. Мене лаяли, обзивали останніми словами, штрафували. Але відпускали. Мій високий духовний сан не додав мені привілеїв. Я далі мерз, недосипав, ходив звіриними стежками, втівав від переслідувачів. Найчастіше я добирався від села до села пішки. При нагоді використовував транспорт. Не лише поїзди й автобуси, а й сани, фіри, вантажні автомашини і навіть трактори. З задоволенням сідав я на ровер чи мопед. Я був і на державній роботі. Вже не мали причини зупинити мене на дорозі.

14

Моя душпастирська праця була майже офіційна. КГБ задурно гроші не брало і рідко які відправи вдавалося скрити. А такі багатолюдні, як у Зарваниці чи Надорожні, утаїти було неможливо. До таких великих відправ наші вороги готувалися особливо. Щоразу придумували щось нове, щоб нашкодити. То зацементують в Зарваниці святе джерело, то поб'ють у лісі прочан, які йдуть на Службу Божу, то напустять на них міліцейських псів. Їх безчинства лише додавали людям твердості у вірі. Побиті, покусані, зневажені, але нескорені, приходили вони у наші церкви під відкритим небом.

Найбільше переживали ми восени, у суху погоду. Ми не боялися, що по міріадах свічок у лісі, коли вже опало листя, легко буде виявити багатотисячне молитовне зібрання з літака чи з вертольота. Страшно було, що від необачного поводження зі свічками могло загорітися листя. Ми дуже людей попереджували, щоб були уважні. Могло бути й інакше: кагебісти могли спеціально підпалити ліс, а потім зіпхати винуватих на людей. Але такого, на щастя, не сталося. Всевишній нас оберігав.

Дотепер в моїх очах прекрасна картина наших лісових відправ. А ще, коли по-літньому тепла ніч, коли тихо шумить у нічній дрімоті зарваницький чи надорожнянський ліс, а над головою зорі – не мальовані, як у церкві, а такі справжні. І зірочками сяють свічки у людських, тремтячих від радості нашого духовного спілкування, руках. Освітлюють золотосяйні язички світла одухотворені людські лица і споруджений на покладаних дровах Божий Престіл.

Бувало й інакше. Нераз посеред Служби Божої починав мрячіти, або й литися зливою дощ. Люди не ховалися, не втікали. А коли священики роздавали Найсвятіші Дари, падали на коліна у мокре, у холодне і клячали доти, доки було Причастя... На відправи пробиралися й наші репортери. Їх світлини публікували за кордоном. Вони свідчили, що наша Церква жива і що в цих нелюдських умовах ревно служить Богові і Україні. КГБ слухало про нас закордонні радіопередачі, діставало газети і журнали з дописами про наші відправи і з світлинами про них, і лютувало. Боягузливі брежнєвські опричники видавали себе перед світом за захисників прав людини, боялося розголосу, тому арештувати нас не наважувалося. Мені сили додавало й те, що Кардиналом біля Вселенського Престолу був мій дорогий Учитель з мордовських таборів Блаженніший Патріарх Кир Йосиф Сліпий.

Міліція і КГБ весь час доводили, що за дармо хліб не їдять. Мали, очевидно, план “виховної роботи з нами”. Якось раз начальник райвідділу міліції так «планово» затримав мене з молодими отцями Миколою Сімкайлом і Володимиром Війтишиним. Повіз нас не в міліцію, а в райком КПСС. Говорив з нами сам перший секретар.

– Як ви смієте роз'їжджати машиною!?

– Їздимо машиною, бо ще не маємо вертольота.

– Ви минулої неділі правили в лісі!

– Так, прошу тихенько, про такі речі не можна голосно говорити!

– Чому?

– Ми живемо в демократичній державі!

– Ну і що?

– Ану ж десь тут у вас підслуховуючі пристрої, рознесеться по світу, що у 20-м столітті у цивілізованій державі позакривали церкви і люди мусять молитися по лісах!

Не знаю, чого хотів добитися тоді перший секретар у тій бесіді, але розмова пішла не в тому, що він хотів, руслі. Відпустив нас. Розуміється, з погрозами. Начальник міліції тоді самим фактом нашого затримання довів секретареві, що він не дрімає. Пізніше він розповів мені, що не раз, маючи донос, де й коли я маю відправляти, висилав по мене ловців з таким розрахунком, щоб вони прибули аж тоді, як відправа закінчиться і я зможу вже перейти в інше місце. Підтверджую, що такі випадки дійсно були. Ми тоді кепкували з нерозторопності “нашої” міліції і не підозрівали, що маємо завдячувати добрій волі високого урядовця. Не в кожному районі начальник міліції був настільки порядний. Дуже часто прибували вони вчасно. Бувало, що стояли з наганом мені коло голови, що стріляли вслід, коли я вже був єпископом.

У 1984 році я дістав вірусне запалення легенів. Найгірше – що я при цьому майже повністю втратив слух. Почав лікуватися в Івано-Франківську. Потаємно, бо не був приписаний. Мій брат одержав листа, у якому писали, щоб я у лікарню не лягав, бо мене вб’ють. Я поїхав у Вільнюс до свого табірному товариша о.Рачунаса Пранаса. У Вільнюсі мене поклали в лікарню всесоюзного значення. Там мені за кілька місяців повернули слух. По хворобі я повернувся на Галичину надолужувати прогаяне. Надолужувало й КГБ, яке за мною затужило. Далі пильнувало за кожним моїм кроком.

Прийшов 1985 рік. Почалася горбачовська “перебудова”. Хоч обіцяні свободи були лиш на папері, ми почали діяти. А ще вийшов з ув’язнення Йосиф Тереля – голова комітету захисту вірних Греко-Католицької Церкви в СРСР. 4 серпня зібралися ми у моєї сестри у Львові: Пан Тереля, отці Микола і Григорій Сімкайли, тодішній студент Ленінградської духовної академії Михайло Гаврилів і я – як єпископ. Ми написали заяву про вихід із підпілля нашої багатостраждальної Української Греко-Католицької Церкви. Ми адресували заяву до Горбачова, але апелювали через Святішого Отця. Заяву ще потім підписали отці Володимир Війтишин, Іван і Тарас Семків та інші. Підписали заяву 23 священики. Одного єпископа пан Тереля вписав самочинно. Був за нього певний. Але як навколо заяви зробили гвалт, то той єпископ сам пішов у КГБ і заявив, що він нічого не підписував. Вже перед тим і по закордонному радіо говорили, що він підписав...

Так вийшло, що я єдиний із наших єпископів був під тою заявою підписаний. Я став самочинцем, бо ще перед тим відмовився підписати заяву наш найстарший підпільний єпископ. Мотивував свою відмову тим, що не хоче ставити під удар нашу Церкву. Я думав інакше. Ми дали нашій заяві хід з тими підписами, що назбирали. Про неї дізнався світ.

В Києві і Москві урядовці і КГБ вдарили тривогу. Вони прекрасно розуміли, що може бути далі. Терміново вживали заходів. Під погрозами і залякуванням три священики офіційно відмовилися від своїх підписів під заявою. Під тиском КГБ в одному місті єпископ і 10 священиків підписали “антизаяву”, у якій обізвали нас “екстремістами” – модним тоді словом...

Взялися, розуміється, і за мене. З Бучача, де я був приписаний, мене викликали в Тернопільське КГБ:

– Як ви посміли, що ви наробили, та ми вас... Пишіть заяву, що відмовляєтесь від заяви про вихід із підпілля, що ту заяву вас заставили написати... бандерівці!

– Це брехня! Я вам нічого писати не буду!

– Веземо вас у Київ!

– На мене чекають люди. Якщо я зараз не повернуся, будете мати неприємності. До Києва я поїду сам!

Мене відпустили. Відразу з Тернополя я поїхав до Івано-Франківська. Я мав візитні карточки іноземних посольств. Післав з ними до Москви о.Миколу Сімкайла – повідомити про мою поїздку до Києва. “Друзі” зустріли мене на київському вокзалі. Завезли в готель “Україна”. Дали 6 годин відпочити. Потім прийшли на допит.

– Нема ніякої Греко-Католицької Церкви! Вона не існує!

– То кого ви 40 років гноїте по таборах і тюрмах? Церква наша жива! Ви позачиняли, сплюндрували наші церковні будівлі, але ви не забрали від нашого Народу нашої Церкви, не відкинули її від Апостольського престолу, від стіп Всевишнього!

– Вам ніхто не давав права писати якісь заяви!

– Право боронити рідну Церкву дав мені Господь Бог!

– Але ж ви... Правду казав ваш єпископ, що ви – самозванець. Він від вас мудріший, він проти держави не йде... Чи ви переконані, що зможете знищити таку велетенську державу?

– Не потребую її нищити! Ви її нищите самі, бо живете без Бога!

Далі – брудна лайка. Я лиш сумно всміхався.

– Чего улыбаєшся, как майская роза?

– Ваші брудні слова свідчать лиш про одне: Ви, генерале, і ви, полковники, переді мною скалітулювали!

Вони опам'яталися. Почали впрошувати, обіцяли золоті гори, лиш би я відмовився від тої заяви. Я не здавався. Тоді знову погрози:

– Ви вже звідси не підете!

– Про моє перебування тут знає багато посольств у Москві. Затримаєте мене – заговорять “Голос Америки” і “Вільна Європа”. У Києві чекає мене загін однодумців (насправді я приїхав сам).

– Ви нас не послухаєте?

– Ні!

– То ми вас знівечимо! Ми вас обплюємо, спаплюжимо перед народом!

– Я знаю: ви майстри своєї справи. Але нічого мені не зробіть!

– Навіть як буде ваша Церква, то ви єпископом не будете.

– У нас у Ватикані свої люди, і вони все зроблять, щоб вам нашкодити.

– Я згідний бути навіть паламарем, лиш би наша Церква стала вільною!

– Просимо востаннє: опротестуйте свою заяву!

– Я єпископ, і слова свого ламати не буду!

На тім мене випустили. Десь за два тижні з'являються анонімні листи. Вони звинувачували мене ... в розпусті!

Писалося в листах, що я, будучи в Караганді на засланні, поведив себе розгнуждано, не так, як священник. Що я розбив родину Сімкайлів, жив у “комбінаті” (що за слово придумали?) з мамою своїх учнів Миколи і Григорія, що вони – мої діти! Що чоловік її, не витримавши сорому, через мене повісився! Та фальшивка була сфабрикована дуже грубо. Я в Караганді ніколи не був. Я був у Джезказгані, і то не на засланні, а в таборі. Микола народився у 1952-му, а Григорій – у 1955 році. Я ж знаю Сімкайлів з 1969 року. Відтоді, як мене запросили в Підпечари освятити їх хату, яку вони збудували по поверненню на Україну.

Фальшивка була розіслана по всій Галичині, по всій Україні, її відправили навіть у Рим. Але мене то не тривожило, бо було добре видно, що то підла брехня. Але стривожив мене лист від Блаженнішого Кардинала Кир Мирослава Івана Любачівського. Він переслав мені листа до нього, який підтверджував кагебістську фальшивку! Лист був підписаний нашим священником і вищим духовним сановником! Священник, який підписував цього брехливого листа, у 1992 році приходив до мене з каяттям. Казав, що підписав під тиском КГБ. Я йому простив. Він написав Блаженнішому, як усе було насправді.

Боротьба за легалізацію нашої Церкви тривала. Багато наших вірних брало у ній активнішу участь, ніж дехто з наших підпільних священників. Не мали ми, на жаль, підтримки ні від деяких наших єпископів, ні від монахів-василіян. Казали вони, що даремна наша робота, що москаль нам ніколи нашої Церкви не давав і не дасть. Заявлялося, що я дію без благословення, що від мене відмежовуються, бо я самозванець і екстреміст. Ми ж бачили перед собою ясну мету. Вже не могли нас спинити ні погрози чужих, ні зацитування своїх.

КГБ докучав нам постійно. Викликав і мене, і моїх духовних провідників. Казав їм мене “прикоротити”. Я був ними сварений і сварений. Мені забороняли збирати підписи за легалізацію Церкви, казали людям і священникам нашу групу обминати, що ще не знати, що з нами станеться, що можуть нас порозстрілювати, позамикати, що ми накликаємо на нашу Церкву нові гоніння і переслідування... Уже наші поширювали чутки, що я не єпископ, а самозванець. Підтримки не мав я ніякої. У таборах було мені легше, як на тій “волі”... Траплялося, що я не витримував і десь у куточку пускав сльозу. Тоді ставало легше. Сили і снаги додавала щира молитва до Всевишнього.

Свята ідея відродження нашої Церкви була невіддільна від ідеї відродження України. Вона настільки оволоділа душами галичан, такою могутньою хвилею постала на нашій багатостраждальній землі, що стало очевидним: вороги наші безсилі нам протирічити. Тоді й наші єпископи змінили свою думку щодо легалізації Церкви і щораз сміливіше заявляли про це словами і вчинками.

У вересні 1988 року сталася надзвичайна подія: американські конгресмени, які приїхали до Москви, запросили мене на розмову. Я розповів американцям про переслідування і теперішній стан нашої Церкви. На розмові були присутні 5 совіських депутатів. Вони ганьбили нашу Страждальницю. Говорили, що вона була прислужницею фашистів, що Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий – вороги Народу. Я не дав очорнити ні нашу Церкву, ні її вірних Слуг. Американці були

обурені не лише відношенням совіцької влади до нашої УГКЦ, але й фальшуванням тих депутатів. Після розмови з конгресменами кагебісти зробили мене міжнародним злочинцем. Мене негайно викликало Тернопільське КГБ. Там уже було їх начальство з Києва. Після грубої лайки:

– Ви втручаєтеся в зовнішні справи держави, псуєте нашу міжнародну політику!

– Я не псую, а поправляю те, що ви псували 70 років!..

Добитися признання лише у Галичині ми не могли. Треба було їхати туди, де розроблялися плани і звідки керувалася робота того сумнозвісного львівського “собору”. Ми вирішили добиватися прав для рідної Церкви у найвищих урядах, у Москві. Тоді, у 1989-му, до Москви поїхали єпископ-ординарій Івано-Франківської єпархії УГКЦ Кир Софрон Дмитерко, я і священники о. Григорій Сімкайло, о. Тарас Семків і редемпторист о. Ігор Возняк і ще один священник зі Львова. Ми добивалися у Москві у Верховну Раду. Нас не пустили. Ми оголосили голодівку на Арбаті – в старовинній і багатолюдній ділянці Москви. Нас завважили не лише москвичі, а й іноземці. Запросили нас шістьох на міжнародний симпозіум журналістів. Ми використовували “гласність” і “перебудову” не так, як хотів Горбачов.

Голодовка допомогла. До нас прислали від Верховної Ради депутата Юрія Христорадного. Певно, хотіли нас затуманити його божественним прізвиськом. Та за тим прізвиськом нічого не стояло. Депутат хитрував, намагався відіслати нас в ієрархію РПЦ, бо ми приїхали у справі духовній. Я рішуче запротестував, бо нашу Церкву нищила не РПЦ, а Совітська влада. Тільки з нею збираємося говорити. Вирішення нашої справи всіляко зволікалося. Нам на підтримку з'їжджалися до Москви люди з усієї Галичини. Голодування тривало півроку. За цей час я багато разів приїжджав на Арбат з архиєрейською опікою. Очолював голодовку Степан Хмара.

У листопаді 1989 року, у переддень візиту М.С.Горбачова до Ватикану, було проголошено офіційний дозвіл на реєстрацію громад Української Греко-Католицької Церкви.

* * *

Ці спогади є безцінним скарбом для історії всього людства. Побожний та відважний єпископ Коломийсько-Чернівецький Кир Павло Василик понад пів століття страждав за віру Христову, але з Божою поміччю зумів таки перемогти темні сили зла безбожного комунізму. Саме він своїм героїчним життям найбільше спричинився до виходу Церкви з підпілля. Завдяки йому в липні 1988 року у Зарваниці була торжественно відправлена свята Літургія з нагоди тисячоліття хрещення Руси-України, в якій прийняло участь понад 20 тисяч вірних УГКЦ.

Владика Павло Василик усе своє життя боровся за кращу долю українського народу і таки дочекався свого, бо побачив, як народ повстав за правду і волю під час помаранчевої революції в Україні. Великий сподвижник української Церкви відійшов по небесну нагороду 12.12.2004 року. Перед смертю заповів поховати себе в Коломиї, поруч ним збудованого катедрального собору Преображення Господнього. А майбутнім поколінням залишив добру вічну пам'ять про своє тернисте, але святе життя та гарний приклад, як любити Бога і Україну.

Молімся...